

AYLIK TARİH

Yıl: 3 Sayı : 27 Mayıs 2025

**Hat Sanatı
Kanuni Devrinde Osmanlı Devleti
İstanbul'un Gezme Yerleri (Mesireler)
Cem Sultan Türbesi
Sapanca-İzmit Kanalı
Tarihte Aksaray
Bostancılar
Birinci Odanın Aşçı Başı
İstanbul'un Aynası (Mir'at-ı İstanbul)
Eski İstanbul Abideleri ve Binaları**

İçindekiler

Hat Sanatı	3
Kanuni Devrinde Osmanlı	10
İstanbul'un Gezme Yerleri	12
Cem Sultan Türbesi	18
Sapanca - İzmit Kanalı	22
Tarihte Aksaray	26
Bostancılar	29
Birinci Odanın Aşçı Başı	30
İstanbul'un Aynası (Mir'at-ı İstanbul)	31
Eski İstanbul Abideleri ve Binaları	36

HAT SANATI

Türk hat sanatının kaynağı İslâm'ın ilk yıllarına kadar inmektedir, islâm'da kullanılan basit ve düz hatlardan meydana gelen ilk yazıya Ma'kalî ismi verilmiştir; Hicretin ilk yıllarında, bu yazıya ait örneklerle raslanır.

H.Veyssel Güleriyüz

Beşeriyet tarihinde kültür ve medeniyetin birikimi, gelişmesi ve daha engin ufuklara açılması, hiç şüphesi yok ki, bir çok etken arasında en başta varlığını yazıya borçludur. Eğer yazı icat edilmeseydi, eğer okuma-yazma olmasaydı, insanın yüzyıllar boyu kazandığı tecrübe, edindiği bilgi, kafasında ve gönlünde oluşturduğu değer yargılarının da gelecek nesillere intikali mümkün olmazdı.

Kur'ân-ı Kerim'in ilk gelen âyetinin "İKRA/OKU" ilâhî buyruğu ile başlamanın anlamı büyüktür. Yine Cenab-ı Hakk'ın "El-Kalem" Sûresinin başında: "Hokka ile kaleme ve yazmakta olduklarına andolsun" açık emri de, yazının önemini kavrama bakımından dikkatleri son derecede üzerinde toplayacak niteliktedir. Nitekim bir şairimiz:

*Kadr-i kalemi anla ki iclâl-i azîmi
Nezdik-i ilâhîde bile cây-i kasedir
demek suretiyle bu öneme işaret etmektedir.*

Hz.Osman ve Hz.Ali'nin bizzat yazdığı Kur'ânlar'ın Ma'kalî tarzındaki hat ile yazıldığı rivayet edilmektedir.

Ma'kalî yazısı, sonradan geliştirilerek, düzgün ve köşeli hatlarla yazılmaya başlandı. Bu yeni yazıya Küfe şehrine izafeten Kûfîyan ismi verilmiş ve bu yazı kısa bir zamanda bütün islâm âlemine yayılmıştır. En eski Kûfî yazılı bir kitabe, Ravza adasında Hicrî 815 tarihli bir Mikyas-ı Nil üzerin-

de bulunmuştur. Ayrıca Konya Mevlâna Müzesi'nde 19. yüzyıla ait, ceylân derisi üzerine Kûfî yazı ile yazılmış bir Sure-i Meryem ve gene bu asra ait Kûfî yazılı bir de Kur'an vardır.

İslâm-Türk âlim ve şairleri de, "hat" dediğimiz yazı -ki tercihan Arap kökenli Alfabe yazısı için daha çok kullanılır-, ve özellikle "Hüsn-i hat" deyimi ile ifadelendirilen "Güzel yazı" hakkında: övücü, takdir edici ve değerlendirci görüş ve duyularını belirtmişlerdir.

İslâm yazısının aslında "Nabatî" de-

nilen yazıdan kaynaklandığı, onun da "Aramî" kökenli olduğu söylenir. İslâmiyette Arap yazısının çıkışı hakkındaki inanca değinmeyeceğiz. Ancak Allah'ın evreni yaratırken önce Hz. Muhammed'in nurunu, sonra da "Levh-i Mahfuz" ve "Kalem"'i yarattığını, ilk olarak da: "La ilahe illa'llah Muhammedün Resûlullah" (Allah'dan başka ilâh yoktur; Muhammed, Allah'ın Peygamberidir" kelime-i tevhidinin yazıldığına inanıldığını kaydetmekle yetineceğiz.

Acaba Arap yazısını kim icat etmiş-

Hat yazı malzemeleri.

Emeviler dönemi Sultan Süleyman Camii çeşme kitabesi.

tir? Bunun belgelenmesi, bugüne kadar, mümkün olmuştur, denemez. "EBCED" (her harfi bir rakamı karşılayan hesap sistemi) ve devamındaki altı kelimenin insan adları olduğu ve onlar tarafından bulunduğu sadece söylentidir. Aslında Arap Yarımadasında, İslâmiyetin gelişi ve yayılmasından önce okuma yazma bilenler çok azdı,.. Hz. Peygamber, okuma-yazmaya, ilim öğrenimine çok değer vermiş, Müslümanları bu konuda teşvik etmiş, onun direktif ve tavsiyeleri sayesinde yazı ve güzel yazı MekkeDen başlayarak, daha sonraki devirlerde yaygınlaşmış, yeni üslup ve şekillerle bezenerek nesilden nesile geçmiştir.

Bilebildiğimiz kadariyle eski ve ilk zamanlarda çok kullanılan Kûfî yazıdan Sülûs ve Nesih yazılarını geliştiren ilk kişi (elimizde onun kaleminden çıkmış örnek bulunmamakla beraber) İbn-i Mukle'dir. 9. yüzyılın sonlarıyla 10.'un ilk yarısında yaşamıştır.

İslâm kavimlerinin estetik isteklerinden bir kısmına cevap yeren bir sanatı oluşturan "Hüsn-i Hat (Güzel yazı)" hiç şephe yoktur ki: asıl gelişme ve olgunlaşmasını Osmanlı Ülkesinde bulmuş, en imrendirici çiçeklerini, en yarına kalan meyvalarını orada vermiştir. "Kur'ân-i Kerîm Hicaz'da nazil olmuş, Mısır'da okunmuş, Osmanlı Ülkesinde yazılmıştır", sözleri koynunda bir gerçeği taşımaktadır.

Yazı sanatı Anadolu'ya ve İstanbul'a şaheserler kazandırmadan önce soyca yine Türk olan Yakut-el-Musta'si MS. 13. yüzyılda, Bağdad'ta, güzel yazı tarihinin unutulmayacak aşamalarından birini temsil eden müstesna değerdeki yazılarla şöhret bulmuş ve ünü yüzyıllar boyunca da aşınmamıştır. Bu zatın

yazısıyla zamanımıza kadar gelen eserlerin çoğunun Kur'ân-i Kerîm olması, daha sonraki yüzyıllarda da İslâm-Türk hattatlarının aynı geleneği sürdürmeleri, elbette, daha çok Allah Kelâmına olan saygı ve bağlılığın canlı bir timsalidir. Bundan sonra da küçük hadis toplusmaları, divançeler, şiir mecmuaları istinsah etmiştir ki, bu gelenek te İslâm-Türk âleminde devam etmiş ve Türkiyede ki hattatların büyük bir kısmının şaheserlerinin bu türden oluşmasında, muhtemelen, onun da etkisi veya onun üslûbundan yararlananların tesiri olmuştur.

Yakut el-Musta'simî alanında güzel yazıya başlamakla beraber yazarken hokkasını tutacak kadar kendisine saygı gösteren II. Bayezid'in de arzu ve ricası üzerine onun üslûbunun yeni bir şivesini oluşturan Amasyalı Şeyh Hamdullah'tır. İşte ondan başlayarak Türkiye'de yazı, dünya ölçüsünde en nefis, en imrendirici ve hayranlıkla temaşa edilen örneklerini vermiştir. "Aklâm-i Sitte (Altı Kalem)" adı verilen ve "Sülûs, Nesih, Muhakkak, Reyhanî, Tevki'a, Rika"dan oluşan yazı türlerinde bizde ilk büyük üstat odur. Ondan sonra Afyonkarahisarlı Ahmed, XVI. yüzyılın ve

özellikle Kanunî Sultan Süleyman çağının tanınmış hattatları başında gelmekle beraber, onun üstad olduğu "Muhakkak" türü ondan sonra o değerinde şahsiyet yetiştirmemiştir.

Denebilir ki Türk Hat Sanatının en büyük üstadının yetiştiğini görmek için 17. yüzyılın ikinci yarısını beklemek gerekmiştir. Bu zamanda yetişen Hafız Osman, gerçekten, Şeyh Hamdullah vadi-sinde yenilikler yapabilmış, onu daha da güzelleştirip geliştirmiş, kendi ince zevkini de katarak şaheserler meydana getirmiştir. Sülûs ve Nesih'te onun üstüne üstad geldiği, kolayca, söylenemez.

HAT TARİHÇESİ

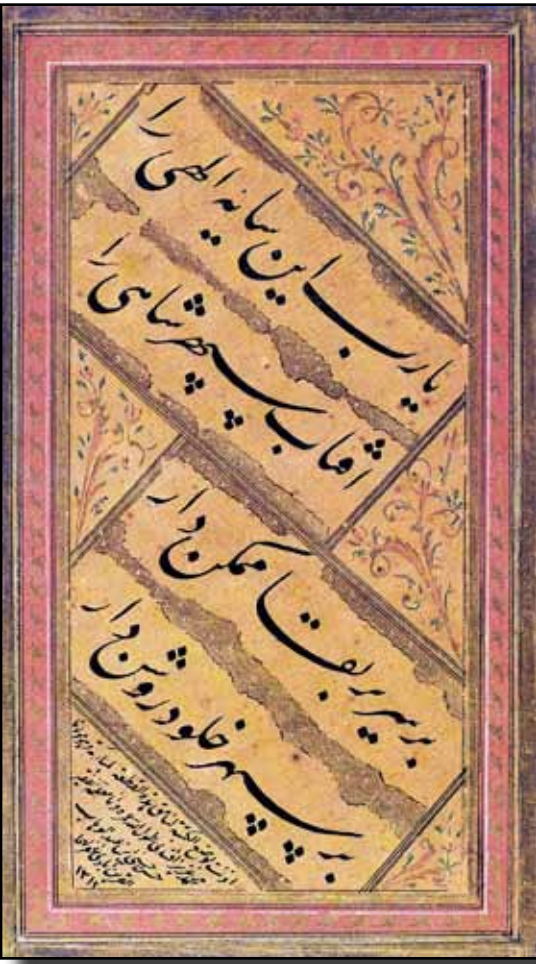
Arapça hat kelimesi Türkçede yazı, çizgi anlamına gelir. Yazı, söz ve düşüncelerimizin, harf adı verilen belli şekillerle deri, kâğıt, taş ve benzeri şeyler üzerinde ifade edilidir.

Türkler, ana vatanları olan, Çin'in Kuzey-batısındaki bozkırlardan Batıya göç ettiklerinde, Milâttan sonra 10. yüzyıldan itibaren Türkistan Afganistan ve İran'da İslâm alemile, İslâm dini ve kültürü ile temasa geldiler ve kitle halinde müslüman oldular. Türklerin kullandıkları Uygur alfabesini terk ederek Arap alfabesini benimsemeleri ve yazılarında Arap harflerini kullanmaya başlamaları bu zamana rastlar. İşte bu zamandan yeni Türk harflerinin kabul edilerek kullanılmaya başlandığı 1928 yılına kadar, yaklaşık bin yıla yakın uzun bir süre Türkler bu alfabeyi kullanmışlardır. Ama, yaratılıştan sanatkâr bir millet olan Türkler bu yazıyı çok sevmişler ve buna çok önem vererek bir güzel sanat haline getirmişlerdir, yazıda morfolojik bakımdan birçok değişiklikler yaparak onu çok hoş bir şekle sokmuşlardır.

Ancak, bu yazının birçok çeşitlerini üreten ve geliştiren Osmanlı Türkleri olmuştur. Osmanlı Türkleri tarafından çok sevilen ve itibar gören hat sanatının bütün kolları, özellikle Devlet Merkezi olan İstanbul'da gelişmiş ve en güzel ve ol-

"Başarı ilmindir, alimin değil" yazan süslü bir kufi yazı örneği.

Hattat Aziz Efendi'nin Talik İcazetnamesi

gun eserler burada meydana getirilmiştir.

Arap,alfabesi ile yazılmış en eski metinlere, Hicretten elli yıl kadar önce, yani Milâdi 568 yılından itibaren rastlanmaktadır. Bu metinlerde, satırlar halinde devam eden yazılardaki şekiller, bu yazının eski Suriye yazısından alındığını göstermektedir. Bu şekiller, Arap yarımadasının kuzeyinde, Suriye ve Mezopotamya'da daha eski zamanlarda yaşamış insanların kullandıkları Nabatî yazıdaki şekilleri andırmaktadır.

İslâmiyetin gelişinde kullanılan Arap yazısı, ufak tefek değişiklikler yapılarak, Suriye yazısından alınmış ve ilk kez Irak'ın Küfe şehrinde öğretilmeye ve kullanılmaya başlanmış olması nedeniyle, adına "Kufi Yazı" denilmiştir. Peygamberin mensup olduğu Kureyş kabilesinde yazı yazmasını bilen kişiler arasında, sonraları Halife olan Ömer, Osman ve Ali de vardı. Kur'an nazil oldukça, kâtipler bunu Kufi yazı ile deri üzerine veya palmye (hurma) ağacı yapraklarından yapılmış bir cins parşömen kâğıda yazarlardı. Daha sonra Kufi yazıdan Sülüs ve Nesih ve diğer yazı çeşitleri icat edildi. Kufi yazıdan Sülüs ve Nesih yazıyı icat eden, Abbasi Halifeleri Mehmed bin Mansur ile Mutasam'a vezirlik yapmış olan "İbni Mukle" dir. İshak bin Hammâd'ın öğrencisi "Ahval" den ders alan bu sanatkâr Hicretin dördüncü yüzyılı başlarında meş-

hur olmaya başlamış, (Hicri 328) MS. 910'da vefat etmiştir. Ölümünden sonra, İbni Bevvâb adıyla meşhur olan Ali bin Hilâl, İbni Mukle'nin yazı çeşitlerini daha da güzelleştirmiş, yazıyı düzgün bir biçime sokmuş, Reyhâni ve Muhakkak yazı çeşitlerini icat etmiştir. Fars dilinin yazılışında kullanılan "Tâ'lik" yazıyı, Kufi yazı ile İran'da kullanılan "Pehlevi" yazısındaki unsurlardan, Hoca Ebul'Al adında bir hattatın icat ettiği söylenir.

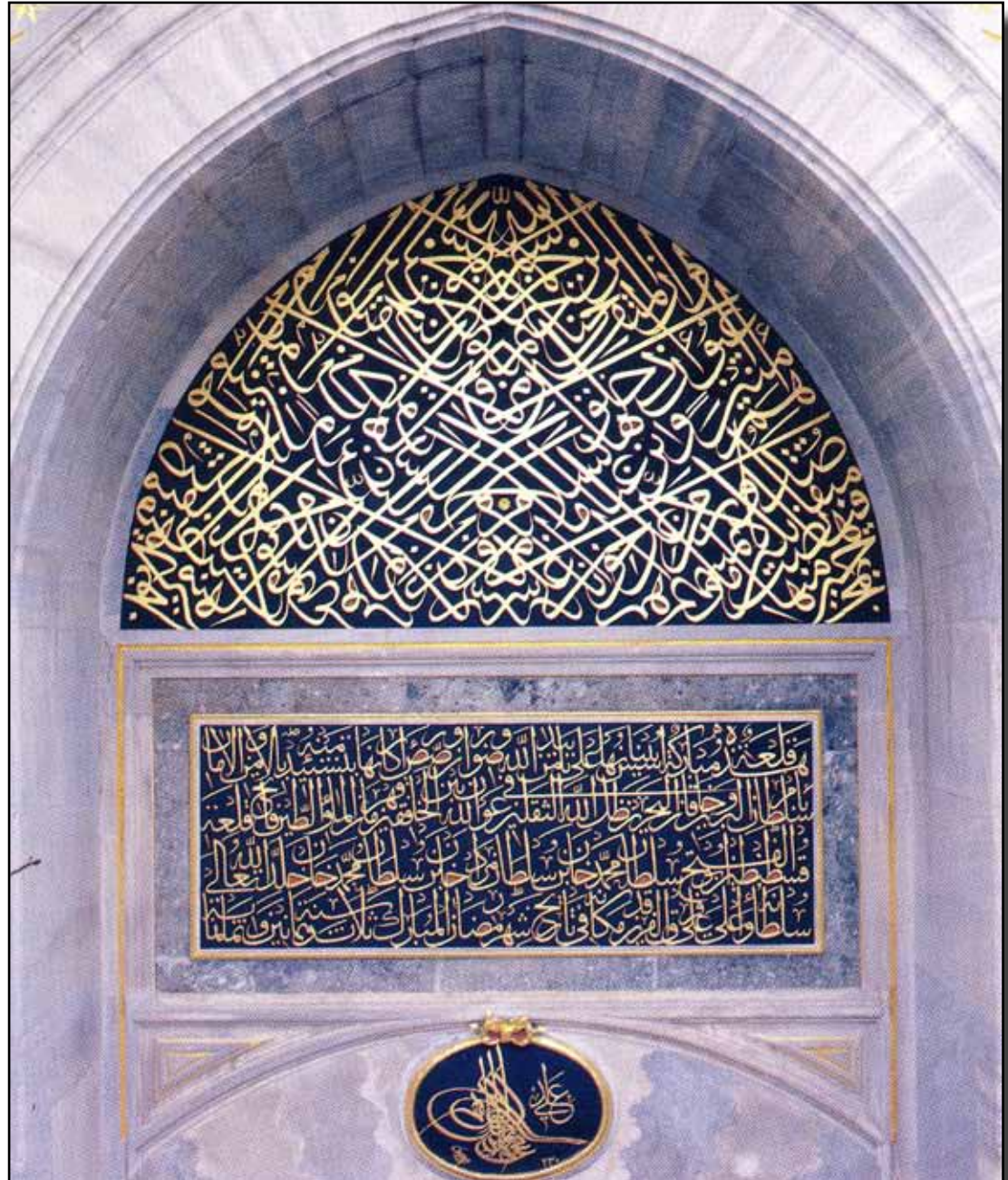
Bununla beraber, yazıyı asıl geliştiren Bağdat'daki son Abbasi Halifesi Elmüsta'sam'ın kölesi olan Cemaledin Yakut-Mustasamî'dir. Hicretin yedinci yılının birinci yarısında meşhur olmaya başlayan bu hattat 1280 (Hicri 698) de vefat etmiştir. Yazı yazmakta kullanılan, ucu düz kesilmiş kâğıt kalemin ucunu, ilk defa eğri olarak kesip kullanan bu zattır. O devirde "Muhakkak" yazıyı en güzel yazan Yakut'tur. Birçok öğrencisi vardı. Bunlardan Abdullah Ergun, Nasireddin Mutatabbip, Mübarek Şah Kutup, Horasanlı Yusuf, Mir Haydar,

Ahmed Suhraverdi ve Abdullah Sayrefi meşhur birer hattat olmuşlardır.

Topkapı Sarayının Ayasofya tarafındaki birinci kapısının (Bâb-ı Hümayun) dış yüzü üstünde Celî Sülüs "Aynalı Yazı", Abdullah Sayrefi'nin talebesi Yahya Sofi'nin oğlu ve öğrencisi, Fatih devrinin namılı hattatlarından Ali Sofi'nin eseridir ve devrinin en güzel yazılarından.

Anadolu'da Selçuklulardan ve Beylikler devrinden sonra ortaya çıkan Osmanlı Devletinde, onbeşinci yüzyıl ortalarına doğru, özellikle imparatorluğun merkezi İstanbul'u hat sanatının merkezi olarak görüyoruz. Padişah ikinci Bayezid'in himaye ettiği Şeyh Hamdullah (1436-1520 M.) Yâkut'un ve bu ekole mensup diğer hattatların yazılarını inceledikten sonra, Sülüs, Nesih ve Muhakkak yazıları yeni bir üslup ve karakterde yazmış, bu yazıları kendisinden sonra gelen hattatlara örnek olmuştur.

Şeyh Hamdullah aslen Amasyalıdır. Yakut ekolüne mensup Maraş'lı

Topkapı Sarayı giriş kapısındaki celi sülüs kitabe.

Hayreddin'den Sülüs ve Nesih yazı dersleri aldı. Yazısının güzelliği sebebiyle, o tarihlerde Amasya'da vali olarak bulunan Şehzade Bayezid'in dikkatini çekti. Şehzade ondan oğullarına yazı dersi vermesini istedi ve sonra da bu vesile ile aralarında yakınlık ve dostluk kuruldu. Bayezid Padişah olunca, İstanbul'da yaptırmakta olduğu, kendi adını taşıyan camiin yazılarını yazdırmak için hattatı İstanbul'a getirtti.

Padişahın Şeyh Hamdullah'ı İstanbul'a getirtmesi hat sanatında yeni bir ekolün doğmasına sebep oldu. Şöyle ki, Padişah'ın kendi yazı koleksiyonunu ve elindeki Yakut yazılarını Şeyhe vererek: "Acaba kendimize has bir yazı üslubu meydana getirmek mümkün müdür?" diye dileğini bildirmesi üzerine, Şeyh Hamdullah, Yâkut'un 6 çeşit yazısı üzerinde yaptığı incelemeler ve çalışmalar sonunda, bunları yeni bir üslup ve karakterde yazmayı başardı.

Bu başarısından dolayı o zaman hakkında:

Şeyh oğlu Hamdi Hattı

Alemde bu muhakkak, Nesh oldu hattı Yakut

beyti söylendi.

Şeyh Hamdullah'ın Sülüs, Nesih, Muhakkak, Rik'a, Tevki ve Reyhani olmak üzere altı çeşit yazı örneklerini gösteren bir meşk albümü ile yine özenerek yazmış olduğu çok güzel bir Kur'anı Kerimi Topkapı Sarayı Müzesindedir.

Onaltıncı yüzyıl hat sanatında yeni bir ekolün kurucusu olan Şeyh Hamdullah'a "Kıbletül-Küttâb" yani kâtiplerin kiblesi adı verilmiş olmasında büyük bir isabet vardır. Zira bu ekol, kitap yazısı olan Nesih yazısının mükemmel bir şekle girmesini sağlamış, böylece müze ve kütüphanelerimizde bulunan binlerce nefis yazma eserler bu yazı ile yazılmıştır.

Yine bu devirde, bu ekole paralel olarak, bambaşka bir üslup taşıyan yazılarıyla büyük hat ustası Ahmed Karahisari'nin (1468-1556) ayrı bir çığır açmış olduğunu görüyoruz. Esadullah Kirmâni'nin talebesi olan ve Yahya Sofi'den etkilenen Karahisari, Yakut yolunu devam ettirmiştir. Aynı yolu izleyen oğlu Hasan Çelebi de kendi gibi büyük bir hat ustası idi.

Zamanında çok takdir edilen Karahisari'nin Topkapı Sarayında bir orta, diğeri büyük boyda, çok güzel tezhipli iki Kur'anı vardır. Bunlardan, Muhakkak, Sülüs, Nesih ve Reyhani yazı çeşitleriyle yazılmış olan bü-

yük boydaki Kur'an her sahifesinde dört tezhipli koltuk ile süslenmiştir. Bu Kur'an, yazısı, tezhibi ve cildi bakımından bir şaheserdir.

Osmanlı imparatorluğunun en haşmetli devrinde yapılan İstanbul'daki Süleymaniye ve Edirne'deki Selimiye camilerinde bulunan muhteşem yazılar bu ustalarındır. Ancak bu ekol uzun süre devam etmemiş ve Demirci Kulu Yusuf'un İstanbul, Tophane, Kılıç Ali Paşa camiindeki yazılarıyla son bulmuştur.

Buna mukabil Şeyh Hamdullah ekolu, gittikçe gelişerek zamanımıza kadar sürüp gelmiş ve bu ekolden çok büyük ve ünlü hattatlar yetişmiş, böylece yazı o kadar gelişmiş ve güzelleşmiştir ki, bu sebeple İslâm aleminde çok yaygın olan ve gerçeği yansıttığı şüphesiz bulunan şu söz ortaya çıkmıştır: "Kur'anı Kerim Mekke'de nazil oldu, Mısır'da okundu, İstanbul'da yazıldı."

Şeyh Hamdullah'tan sonra bu ekolden yetişen ve birçok eser bırakmış olan meşhur hattatların başlıcalarını şöylece sıralayabiliriz: Şeyh Hamdullah'ın oğlu Mustafa Dede, damadı Şükrullah Halife, torunu Derviş Mehmed Said, diğer torunu Mehmed Dede, Abdullah Kırîmî, Hasan Üsküdari, Halid Erzurûmi, Mehmed Belgradi, Derviş Ali "Eski", ismail Zühdi, "eski", Hüseyin Hablî, Mustafa Kütâhî.

Yine bu ekolden yetişen ve Nesih yazıya en güzel şeklini veren, bu nedenle haklı olarak kendisine "Şeyh-i Sâni" yani ikinci Şeyh unvanı verilen büyük hattat Hafız Osman'ın hat tarihimizde önemli bir yeri vardır. 1698 (Hicri 1110) tarihinde vefat etmiş olan bu büyük yazı ustası birçok değerli hattat yetiştirmiştir ki, bunların en meşhuru Yedikuleli Seyyid Abdullâh'dır. Aynı ekole mensup değerli diğer iki hattatın biri Ağakapılı ismail bin Ali, diğeri Padişah Mustafa İN ve Ahmed III'e yazı dersi vermiş olan Saray Hocası Eğrikapılı Mehmed Rasim Efendidir. Bunlardan sonra, Hicrî 12.ci yüzyıl ikinci yansından (Milâdi 18.ci yüzyıl) başlayarak, Hicrî 13.cü yüzyıl içerisinde-

de, Sülüs, Celî Sülüs Nesih ve Talik yazıda isim ve şöhret yapmış büyük yazı üstadlarının parladığını görüyoruz:

Kâtipzade Mehmed Refi, Rodosî İbrahim, Konyalı Ebûbekir Raşid, Saray Hocası Yusuf, Şekerzade Mehmed Efendi, Yahya Fahreddin, Gebecizade Mehmed Vasfi, ismail Zühdi "yeni", ve kardeşi Mustafa Rakım, Mahmud Celâleddin, Kazasker Mustafa izzet, Mehmed Şefik, Muhsinzade Abdullah, Abdullah Zühdi, Vahdeti, Esad Yesâri, Yesârizade Mustafa izzet, Yahya Hilmi, Mehmed Şevki bunların başlıcalarıdır. Bunların içinde Mustafa Rakım özellikle Sülüs ve Celî Sülüsde erişilmez bir mertebeye varmıştır, İstanbul, Tophane'de Nusretiye Camii içerisindeki kuşak Celî Sülüs yazı ile caminin kapıları üzerindeki yazılar, Fatih Camii yakınındaki Nakşidil Valde Sultan Türbe ve çeşmesi üzerindeki yazıları İstanbul Mezarlıklarındaki bazı mezar taşlarındaki yazılar onun yazıda eriştiği kemal derecesini ispat eden çok kıymetli eserlerdir. Osmanlı Padişahlarının imza ve mühürleri demek olan Tuğra'ya da son şeklini vermiş olan Râkım'dır. Ondan sonra Padişah adları değişmiş, Tuğra aynı biçimde kalmıştır.

İran'da icad edilmiş ve bu ülkeye mahsus bir yazı çeşidi olan Talik, Hicrî on birinci yüzyılın ikinci yarısından (M.İ.G.cı) başlayarak ülkemizde de kullanılmaya başlandı. Ancak, Talik yazının İranlı büyük ustası imâd-ı -Hasanî'nin öğrencilerinden Buharalı Derviş Abdi bu sıralarda İstanbul'a geldi. Talik yazının daha ufak ye ince bir türü olan Nestâlik'i İstanbul'a getiren bu hattatın himmetiyle İstanbul'da Talik yazı meraklıları çoğaldı Devrin Reisül Hattatın'ı Ahtned Kâmil Akdik ve talebesi Mustafa Halim Özyazıcı, içinde bulunduğumuz yirminci yüzyılın ortalarına kadar Mustafa Rakım yolunu devam ettirmiş olan hattatlardır.

Bu arada Nesih yazıda, Kazasker Mustafa izzet Efendi şivesi ile çok güzel kıt'alar, murakkalar ve Kur'an-ı Kerimler yazmış olan hattat Hasan Rıza Efendi

Hattat Ali Haydar Bey'in Sultanahmet camiindeki Celi Talik Levhası

ile talebesi Ömer Vasfi, Kazasker Mustafa izzet talebesi "Çarşambalı" Mehmed Arif Efendiler de usta ve değerli hattatlarımızdandır.

Son devrin büyük hattatı, 1982 yılında kaybettiğimiz Hâmid Aytaç'ın talebesi Hasan Çelebi, Beşiktaşlı hattat Nuri Korman'ın talebesi Mahmud Öncü, Mustafa Halim'in talebesi Bekir Pekten ve Necmeddin Okyay'ın öğrencisi hattat Ali Alparslan ve Uğur Derman hocalarının yolunda, Türk Hat San'atını yaşatmaya devam etmektedirler.

Yine son devrin büyük hattatı "Reisül-Hattâtin" Hacı Ahmet Kâmil Akdik'ten yazı dersleri almış olan Prof. Emin Barın, Kufi ve Celî Divânî yazı türlerinde çağdaş bir yorumla yaptığı, çok çeşitli ve değişik kompozisyonlarıyla, gerek yurt içinde, gerek yurt dışında büyük bir takdir toplamaktadır.

Bu bölümde, yazının tarihçesi konusunda anlattıklarımızı şöylece özetleyebiliriz:

Türk Hat Sanatı, esası hiç bozulmadan, geleneklerine uygun bir biçimde sürekli olarak gelişme göstermiş, kitabımızın "Yazı Çeşitleri" bölümünde üzerinde ayrıca duracağımız Dîvani, Siyakat, Tevki'i, Rik'a gibi değişik yazı çeşitleri icad edilmiş, yıllar geçtikçe birbirinden daha güzel, daha olgun eserler ortaya çıkmıştır.

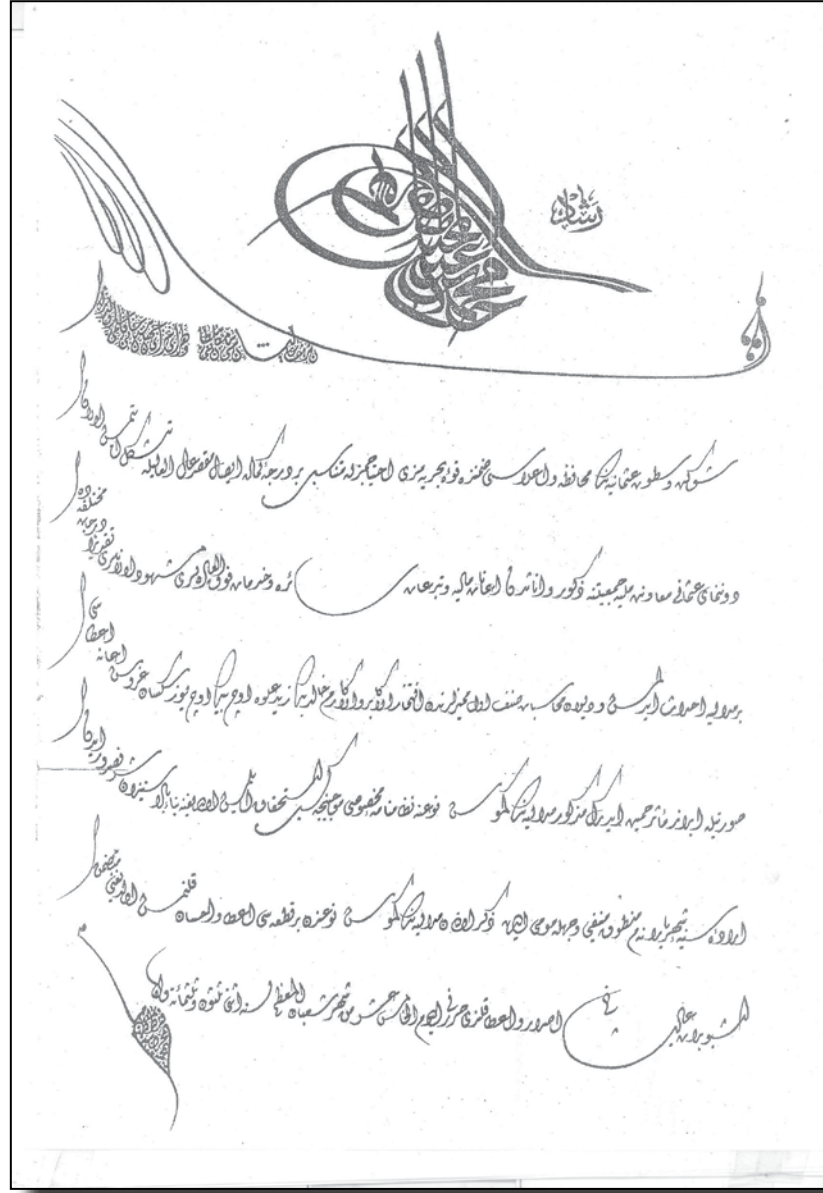
Türk hat san'atının böyle sürekli ve düzenli olarak gelişmesinde, mimari ve süsleme san'atlarıyla birlikte Devletin, Padişahların ve Sarayın daima himaye ve teşvikine mazhar olması şüphesiz büyük rol oynamıştır. Osmanlı sarayında, Devleti idare edecekleri yetiştirmeye mahsus Enderun Mektebinde her devirde yazı hocaları da öğretim kadrosunda yer almışlar, bazı Padişahlar da bunlardan yazı dersi almışlardır. Büyük yazı üstadı Şeyh Hamdullah'ın talebesi olan ve hocası yazarken ona, mürekkep hokkasını ayakta olarak elinde tutacak kadar saygı gösteren Padişah 2. Bayezid'i buna misal olarak gösterebiliriz.

Padişah 1. Ahmet, hattat Mustafa Râkım'ın talebesi olan Padişah 2. Mahmud, ve Abdülmecit iyi birer hattattılar.

YAZI ÇEŞİTLERİ

1-KÜFİ YAZI

Arap yazısının en eski örneği olan Kufi yazı eski Suriye yazısından, bazı değişiklikler yapılarak alınmıştır,

Mehmed Halit Güleriyüz'e verilmiş bir madalyanan Divani hattı ile yazılmış berati.

islâmiyetin gelişinde bu yazı Arap yarımadasının birçok yerlerinde kullanılmakta idi. Nitekim ilk Kur'anı Kerimler bu yazı ile yazılmıştır.

Kufi yazı, düz çizgiler ve köşelerden oluşan bir yazı çeşididir. Bu yazı bazı değişikliklere uğrayarak yakın zamanlara kadar islâm ülkelerinde kullanılmıştır. Kullanıldığı ülkelere göre şive farkları gösterir. Arap yarımadasında kullanılan ile Mısır, Cezayir ve Fas Kufileri arasında bu fark oldukça barizdir.

Kufi yazı, Selçuklu Devleti para ve âbidelerinde, ilk Osmanlı paralarında sık sık görülür. Dekoratif vasfı dolayısıyla Türkiye'de Cumhuriyet devrinden önce yapılan bazı resmi ve özel binalarda süsleme amacıyla kullanılmıştır.

Kûfî yazı üzerinde kısa bir zamanda islâm sanatının yaratıcılığı kendini göstermiş ve birtakım dekoratif unsurların eklenmesiyle çiçekli ve örgülü çeşitleri meydana getirilmiştir. Özellikle Selçuklular Kûfî yazının en karakteristik ve dekoratif örneklerini ortaya koymuşlardır.

Çiçekli Kûfî yazıda harflerin kenarlarına ve aralarına birtakım yaprak ve çiçek motifleri ilâve edilir. Çiçekli Kûfî'nin ne zaman ortaya çıktığını kesin olarak bilmemektedir, fakat Kahîre'de Hicrî 857 tarihli bir mezar taşında bu tarz yazı görülmüştür. Anadolu'da Çiçekli Kûfî'nin en güzel örneklerini Konya Alâeddin Camii mihrabında ve Konya Karatay Medresesi kubbesinde görüyoruz.

Örgülü Kûfî yazıda ise harflerin uçları ve araları çeşitli örgü motifleri ile doldurulmuştur. Örgülü Kûfî'nin kaynağı Türkistan'dır, doğudan gelen büyük Selçuklular tarafından yayıldıkları ülkelere ve Batı'ya götürülmüştür. Örgülü Kûfî yüzyıllar boyunca gelişmeye ve yayılmaya devam etmiştir. 11. yüzyılda İspanya'dan Hindistan'a kadar olan alan içerisinde bu tarz yazının çeşitli örneklerine raslamak mümkündür. Örgülü Kûfî'nin en güzel örnekleri Nayin'de Mescid-i Cuma'da bir kitabe üzerinde, Radkan Künbeti'nde, Diyarbakır Sûr

Kulesi'ndeki Emîr Ahrned'in kitabesinde ve Diyarbakır Ulu Camii cephesinde Hicrî 115â tarihli bir kitabe de görülmektedir.

Örgülü Kûfî yazının bu kadar gelişip yayılmasına karşın Çiçekli Kûfî 13. yüzyılda yavaş yavaş ortadan kalkmıştır.

2-SÜLÜS YAZI

Dik ve köşeli harflerden meydana gelen Kûfî yazının kullanılması zor olduğundan, işlek bir yazı bulmak amacıyla İbni Mukle, X. yüzyılda Ma'kalî ve Kûfî yazılardan parçalar alarak Sülüs ve Nesih yazılarını geliştirdi.

Sülüs yazıda, bir harfin altı bölümünden dört bölümü düz, geri kalan iki bölümü ise yuvarlaktır. Nesih yazı da sülüse benzer, fakat daha küçüktür. İki yazı arasındaki fark azdır.

ÇİÇEKLİ VE ÖRGÜLÜ KÜFİ

Sülüs yazı hicretin 4. yılında ortaya çıkmıştır. Kufi yazıdaki düz ve köşeli şekiller bu yazıda yerlerini yuvarlaklara ve eğri çizgilere bırakmıştır. Bundan sonra icad edilmiş olan yazı çeşitlerinin ufak tefek bazı değişiklikler yapılmak suretiyle, bu yazıdan çıkmış olduğu söylenir.

En eski Kur'anı Kerimlerin bazıları Sülüs ile, daha sonrakiler Sülüs ve Nesih veya Muhakkak karışımı ile, daha sonrakiler de (15. yüzyıldan sonra) Nesih yazı ile yazılmıştır.

Kur'anlar, el yazması kitaplar umumiyetle Nesih yazı ile, başlıklar ve sure başları da Sülüs veya bazı hallerde Kûfî ile tezhipli olarak yazılmıştır.

3-CELİ SÜLÜS

Sülüs yazının, bir santim veya daha fazla genişlikte açılmış kalemle yazılmış olanına verilen addır. Büyük levhalar, âbidelerde taş kazılmış kitabeler, birçok mezar taşları bu yazı ile yazılmıştır.

4-NESİH YAZI

Nesih yazı, Sülüs'den bazı değişiklikler yapılmak ve ufaltılarak inceltmek suretiyle çıkartılmış bir yazıdır. Cava kalemi denilen, ufak ve ince bir kalemle yazılması sebebiyle kitap yazısı olarak seçilmiş ve benimsenmiştir. Kur'anı Kerim, Delâil, En'am, Hadis kitapları, Tefsirler ve Divanların yazılmasında bu yazı kullanılmıştır. Çok kullanılmış yaygın bir yazı türüdür. Yakut Müstâsamî'nin yazılarına memleketimizde ve Avrupa'nın muhtelif müzelerinde rastlanmaktadır. Örneğin Konya Mevlâna Müzesi'nde Hicrî 696 tarihli Yâkut'un imzasını havi bir Kur'an vardır.

5-MUHAKKAK

Sülüs yazıdaki harflerin yatay kısımlarının daha genişletilmesi sonucunda ortaya çıkmış bir yazı çeşididir. Onaltıncı yüzyıldan beri terk edilmiş olarak, sadece bazı levhalar ve peygamberimizin vasıflarını gösteren Hilyelerde-

ki "Besmele"ler bazen bu yazı ile yazılmaktadır.

Sülüs ve Nesih yazıları ortaya koyan İbni Mukle'den sonra Ali İbni Bevvâb ve Yakut Müstasamî bu yazıları geliştirdiler.

Ali İbni Bevvâb XI. asırda Reyhânî ve Muhakkik adıyla iki yazı daha icat etti. Muhakkik, Sülüs ve Nesih arasında bir yazıdır, fakat fazla rağbet görmemiştir. Reyhânî'de ise, Nesih'in yatay kısımları daha yatkın bir hale getirilmiştir. Bu yazılar, bazı mahallî istimallerde ve bilhassa kayıtlarda kullanılmıştır.

XIII. yüzyılda Abbasî halifesi Mustâsım'ın kölesi Yâkut-ı Müstasamî o zamana kadar düz olan kalem uçları-

manlı divanî yazısının esasını teşkil etmiş ve bilhassa beratlar, menşurlarda kullanılmıştır. Sülüs yazının daha değişik ve ufaltılmış bir türüdür. Bazıları bu yazıya bir cins Sülüs kırmaları derler. Daha çok Devlete ait resmi evrakta kullanılmıştır.

8-TÂLİK

Bütün harfleri yuvarlağa kaçan eğri şekilleri andıran bir yazıdır, İran'da icad edilmiştir. Bu yazıyı en güzel yazan hattatlar da bu ülke ile Azerbaycan'da yetişmişlerdir. Bu yazıda harfler arasındaki boşluklar, Sülüs yazıda olduğu gibi, hareketlerle, tirfil ve saire gibi işaretlerle doldurulmadığı ve süslenmediği cihetle,

buna bazı hattatlar "çıplak" bir yazı derler. Bu sebeple, bu yazıda yapılan en ufak bir ölçü hatası derhal göze çarpar. Bu bakımdan kusursuz ve güzel yazılması oldukça zordur. Nitekim Türk Hat Tarihine bir göz attığımızda, her devirde binlerce Sülüs ve Nesih yazan hattat bulunduğu halde, güzel Talik yazan hattatların sayılı olduğu görülür.

9-CELÎ TÂLİK

Talik yazının, bir santim veya daha fazla genişlikte açılmış kalemle yazılmış olanına verilen

addır. Büyük levhalarla âbidelerde taş kazılmış kitabeler bu yazı ile yazılmıştır, İran'da pek yazılmamış olan Talik yazının bu çeşidini yazmakta Türk hattatları büyük bir maharet göstermişler ve çok nefis bir biçimde yazmışlardır, İstanbul'da, Kapalıçarşının Bayezid yönündeki çıkış kapılarından birinin üstünde bulunan ve hattat Sami Efendi (1837 -1912) tarafından Celi Talikle yazılmış, taş üzerine kazılı, "Elkâsib Habibullâh" yazısı buna çok güzel bir örnektir.

10-DİVANÎ YEZİ

Divanî yazı Talik yazının hareketli ve süslü bir çeşididir. Türklerde Padişah Yavuz Sultan Selim zamanından itibaren, özellikle Fermanların yazılmasında bu yazı kullanılmış, Ferman dışında kullanılması Devletçe yasaklanmıştır.

Hattat Mehmed Halit Güler'ün (Rûşenî) hattatlık icazetnamesi

nı eğri keserek, yazıların daha da güzelleşmesini sağladı ve ayrıca altı çeşit yazının kurallarını tesbit etti, Aklâm-ı Sitte denilen bu altı çeşit yazı Sülüs, Nesih, Muhakkik, Reyhânî, Tevkiî ve Rik'a'dır.

6-RİKA'

Buna, Nesih yazının dişsiz, yuvarlak ve kıvrak bir çeşidi diyebiliriz. Eskiden hattatlara verilen icazetname-lerin yazılmasında kullanılmıştır. Nesih yazının yuvarlak şekli olan ve harekesiz yazılan Rika', süratle yazılabildiğinden, Türkiye'de Latin harflerinin kabulüne kadar, devlet muhaberatında kullanılmıştır.

7-TEVKİİ

Bu yazılardan, kelimelerin arası birleştirilerek yazılan Tevkiî, sonradan Os-

11-CELÎ DİVÂNÎ

Osmanlı Türklerince icad edilmiş olan bu yazı, Divanî'nin daha girift, daha süslü ve dekoratif bir türüdür. Sadece Padişaha ve Saray'a ait bazı mühim belgelerin yazılmasında kullanılmıştır. Oldukça güç okunan bir yazıdır.

12-SİYÂKAT

Tapu kayıtlarının, arazi ve emlak defterlerinin ve malî kayıtların yazılmasında kullanılan özel bir yazıdır. Türkler tarafından icad edilmiş bu yazı Tapu kayıtlarının gizli kalmasını temin maksadile düşünülmüş ve bulunmuştur. Zira bunu ihtisas sahipleriyle ilgililerden başkasının okuyup anlaması mümkün değildir.

13-RİK'A

Rika'yazısından bazı değişiklikler yapılarak ortaya çıkmış bir yazıdır. Gündelik işlerde kullanılmak üzere, kolay, çabuk yazılabilen pratik bir el yazısı bulmak ihtiyacından doğmuştur. Yeni Türk harflerinin kabulünden önce mektuplar, dilekçeler, Devlet dairelerindeki kayıtlar bu yazı ile yazılırdı. Son zamanlarda bu yazı da çok güzelleşmiştir.

14-İCÂZE

Sadece icazetnamelerin ve büyük yazıların ketebe (imza) kısmının yazılmasında kullanılan, Sülüs kırmacı, fakat daha ince bir yazıdır.

15-GUBARÎ

Adını Arapça "toz" anlamına gelen gubar kelimesinden alan çok ufak bir yazıdır. Boyutları çok ufak olan "Sancak Kur'anı Kerimleri"nde, yazı içinde yazılan bazı kompozisyonlarda kullanılmıştır. Yirminci yüzyılın birinci yarısına kadar yaşamış, Sivaslı Nuri Efendi adındaki bir hattat, bu yazı ile, bazen değişik renklerle, çok güzel kompozisyonlar vücuda getirmiştir.

OSMANLI DEVRİNDE HAT

Fâtih devrinde XV. asırda gelişen ve olgunlaşan Türk hat sanatının merkezi Amasya'dan İstanbul'a geçer. Fâtih devrinin en tanınmış hattatı olarak, İstanbul Fâtih Camii'nin kitabesini ve Topkapı Sarayı Bâb-ı Hümayûn kitabesini yazan Yahya Sofi ve oğlu Ali Sofi'yi görmekteyiz.

Yakut Müstâsamî'nin talebesi Abullah Sayrafi'nin talebesi Hayreddin Mev'âşa Türkler'in ve İslâm âleminin en büyük hattatı Şeyh Hamdullah'a hocalık etmiştir.

Şeyh Hamdullah, II. Bâyezid devrinde, İstanbul'da izzet ve ikbal içinde otuz yıl yazı yazmış ve en güzel eserlerini vermiştir, İstanbul Beyazıt Camii, Amasya Bayazıt Camii ve Sultan Ahmed, Firuz Ağa camileri kitabeleri ve müzelerimizdeki çeşitli Kur'ânlar Şeyh Hamdullah'ın belli başlı eserlerinden örneklerdir.

Türk hat sanatının inkişafında müstesna bir yeri olan Karahisarî Ahmed Şemseddin de kendi tarzında bir Aklâm-ı Sitte rneydana getirmiştir, İstanbul Süleymaniye Camii kubbesinde ki Celî yazının sahibi olan Karahisarî'yi aynı yolda yürüyen Hasan Çelebi, Derviş Mehmed Celebi ve Muhiddin Halife gibi hattatlar takip etmiştir.

Arap harfleri, Türk sanatında, bilhassa XV. asırdan başlayarak fevkalâde dekoratif bir hüviyete sahip olmuş ve tezhip sanatı ile birleşerek kendisine has bir sanat ekolü haline gelmiştir. «Kur'ân, Mekke'de nazil oldu, Mısır'da okundu, İstanbul'da yazıldı» sözü bu gerçeğin bir ifadesidir. XVII. asırda çeşitli Kur'ân, hilye, cüz ve risale yazan Hafız Osman'la Türk hat sanatı yeni bir devreye ulaşır. Bu asırda birçok hattatlar Hafız Osman'dan ders almış ve onun yazı üslûbunu benimsemişlerdir.

XVII. asırda Türkler, bazı yazı çeşitlerini daha ortaya koydukları gibi, yabancı menşeli olanları da ıslah etmişlerdir. Bunlar arasında, XII. asırda İran'da ortaya çıkan ve XV. asırda Tebrizli Mir Ali tarafından ıslah edilen Talik yazısını sayabiliriz. XVI. asırda gelişen bu yazıyı sonradan en iyi yazan ve en yüksek dereceye ulaştıran İranlı İmad el Hüseyinî olmuştur. 1721'de İran Şahı Hüseyin Şah tarafından İstanbul'a elçi olarak gönderilen Murtaza Han, Talik yazının ancak İran'a has olduğunu iddia etmiş ve ayrıca İranlı hattatlardan birisinin İmad imzasıyla yazdığı bir hattı devrin defter emini Mehmed Efendi'ye göndermiştir. Bu yazı İstanbul'da, Talik hattatlarına tetkik ettirilmiş ve yazının İmad'ın olmadığı anlaşıldığı gibi benzeri yazılmıştır. Murtaza Han İstanbullu hattatların yazısını gördüğünde, aslından bir farkı olmadığını itiraf zorunda kalmıştır.

TOZ YAZI

Bu devirde muhtelif yazı çeşitleri daha ortaya konmakta olup, bunlardan Divanî yazı girift bir yazıdır ve Tevkiî'nin yerine kullanılmış, fermanlar bu tarzda yazılmıştır. Ayrıca Türkler toz derecesinde ince bir yazı meydana getirmişti. Gubarî ismi verilen bu yazı ile piring tanesi üzerine yazı yazmak mümkün

olabilmekteydi. Bu hat ile gayet ufak Kur'ânlar ve muskalar yazılmıştır.

Sülüs yazının kalın bir kalemle yazılmış şekli Celî ismini almıştır. Bu yazının 5 cm'den 55 cm kalınlığına kadar olan örnekleri vardır ki Ayasofya'daki çihar-yâr levhaları 55 cm. kalınlıkları ile dünyanın en büyük yazı örneklerindendir.

Türkler'e özgü diğer bir yazı şekli de Siyakat'tır. Küfî'ye benzeyen bu hat ile, arazi, emlak ve defter-i hakanî kayıtları yazılmıştır.

Ayrıca harfleri birbiri içine giren Müdgame isimli bir yazı ile aslan, leylek, gemi şekilleri meydana getirilmiştir. Bu yazı çeşidinde Mevlvî sikkesi şeklindeki istifler ve Hatt-üî Hacer denilen odun şekillerinden ibaret çeşitli örneklerle rastlanmaktadır.

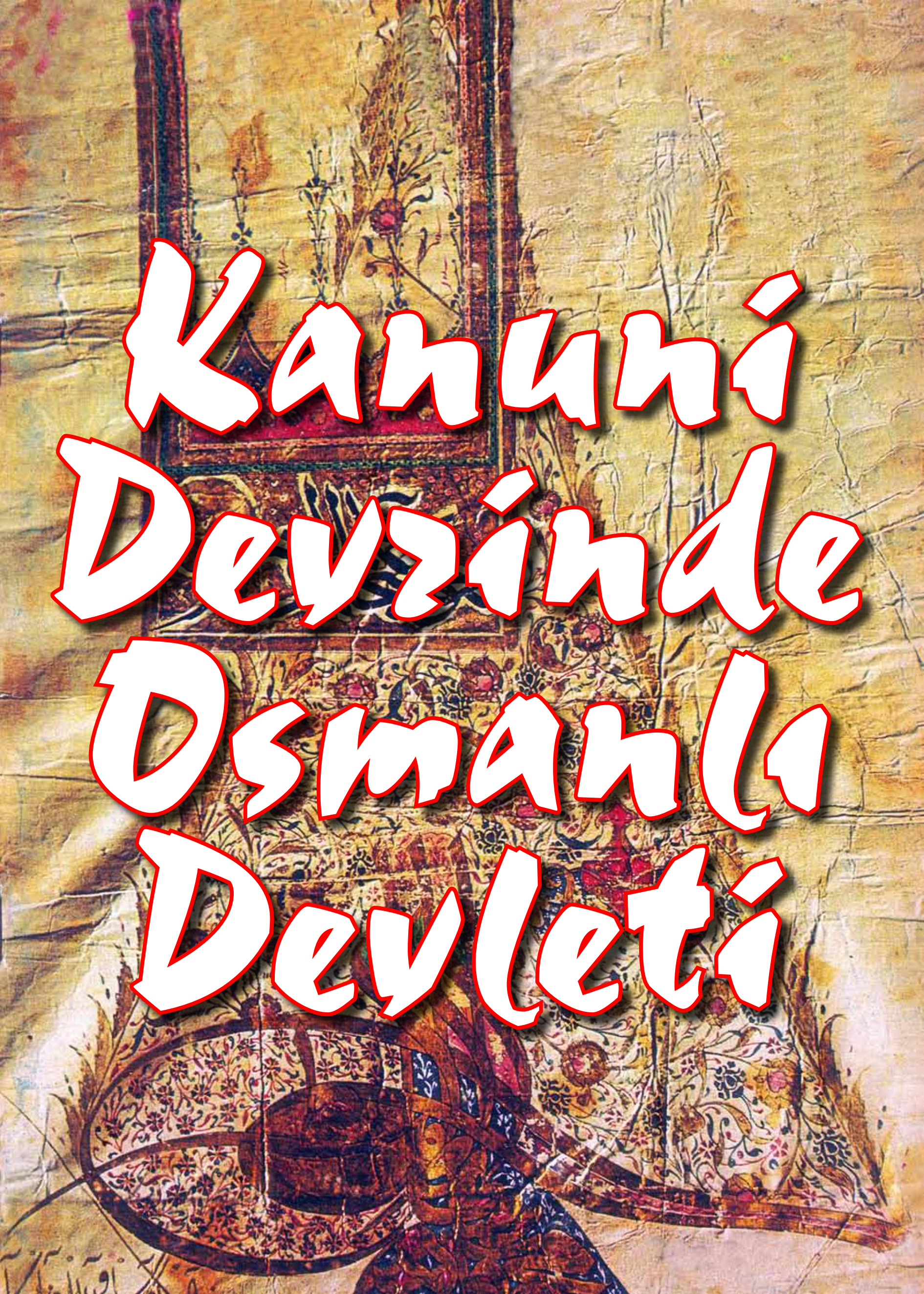
XVIII. asrın sonlarında, Ünyeli İsmail Efendi'nin hattı o derece güzeldi ki, yazıları Şeyh Hamdullah'ın yazılarıyla karıştırılıyordu. Talebesi Rakım, Celî'yi ıslah etmiş ve yeni bir tarzda damalı çizgilerle yazmıştır.

Türk hat sanatının son devrinde tanınmış isimler arasında Yesârî-zâde Mustafa izzet, Mahmud Celâleddin, İzzet, Hamid, Hulusi, Mehmed Şefik, Mustafa Râkım, Mustafa Dede ve Birinci Cihan Harbi'nde Kabe örtüsünün yazılarını yazan İsmail Hakkı Altınbezer'in isimleri sayılabilir. Türk hat sanatının inkişafı, Türk mimarisinin inkişafı ile daima birlikte yürümüştür. Yapılan muhteşem âbideler, aynı mükemmeliyetteki friz, mihrap bordürü yazıları, kitabelerle tamamlanmış ve âbidelerin içleri musana levhalarla dekorlandırılmıştır.

Mimariden ayrı olarak da çeşitli el yazması Kur'ân'lar, cüzler, hilyeyi şerif ve icazetler hat sanatının çeşitli örnekleridir. Bugün İstanbul Topkapı Sarayı, Türkiye İslâm Eserleri, Konya Mevlâna müzeleri ve İstanbul Vakıflar Arşivi Türk hat sanatının birçok kıymetli örneklerini bünyesinde barındırmaktadır.

İstanbul ve Anadolu camilerinin teberrükât eşyalarının ilmi bir tarzda araştırılması, muhakkak ki çok kıymetli yeni örnekleri ortaya çıkaracaktır.

Matbaanın gelişmesi el yazısına olan ihtiyacı azaltmış, bunun yanı sıra, artık muhteşem dinî eserlerin yapılamayışı, hat sanatının inhitatına sebep olmuştur. Hat sanatının bu inhitatı tezhib sanatının da inhitatına sebep olmuş ve bunun yanı sıra vaktiyle Beyazıt'ta dükkânları olan kâğıtçılık, kâğıt âharcılığı, kâğıt makasçılığı, ebruculuk, mürekkepçilik, kalemtıraşçılık ve mühürçülük de ortadan kalkmıştır.

Kanunî Devzînde Osmanlı Devletî

Hasan Öztürk

Kanunî Devri denilen ve Osmanlı Türkleri'nin 2.200 yıllık tarihi boyunca erişebildiği en büyük bah-tiyarlık devrinin kısa bir tablosunu çiziyoruz. 46 yıl tamamen rakipsiz olarak Osmanlı tahtında kalmak ve Yavuz gibi bir babadan, kudretine son olamayan bir devleti teslim almak şanslarına sahip olan Kanunî Sultan Süleyman'ın tarih sahnesinden çekildiği 1566 yılında, Osmanlı Türk imparatorluğu gelişmesini tamamlamış değildi. Daha çeyrek yüzyıl yükselmekte devam edecek, ondan sonra, uzun bir duraklama devresine girecektir. Ancak bu duraklama devresinin tohumlarını, henüz filizlenmemiş de olsa, Kanunî devrinde, Türkiye devletinin bütün tarih içinde her bakımdan akıl almaz bir büyüklüğe eriştiği çağda aramak ve bulmak mümkündür. Bu yarım yüzyılın birkaç sivri noktasını belirtmek, bu iddiamızın gerçekliğini ortaya koyabilir. Devlet idaresine ilk kez kadın etkisi Hürrem Haseki Sultan'la girmiş ve son derecede zararlı olmuştur. Veliaht Şehzade Mustafa'nın idamı yalnız büyük bir haksızlık değil, aynı zamanda devletin geleceği için uğursuz bir olaydır. Ona yakın değerdeki Şehzade Mehmet ve Şehzade Bâyezit de öldüğü için «Cihan Tahtı» denilen Osmanlı imparatorluğu, Kanunî'nin oğullarından en az değerlisi olan İkinci Selim'e kaldı. İkinci Selim'in birçok meziyetleri olmasına rağmen, kendinden önce, sürekli olarak 10 çok büyük hükümdara sahip olan Osmanoğulları tahtı, onunla ilk kez orta derecede bir kişilik görmüştür. Orta derecede bir kişilik ise, Cihan Devleti olan bir imparatorluk için, yetersiz bir kişilik demektir. İkinci Selim'e kadar birbiri ardı sıra gelen 10 büyük padişahın dehâlarıdır ki, Osmanlı'yı cihan devleti yapmış ve Türk milletinin tarihindeki en yüksek zirveye erişmesini sağlamıştır. İkinci Selim'le artık ilk 10 Osmanlı hükümdarı çapında bir padişah görmek, arada bir rastlayan piyango olmuştur.

Şüphesiz bu durum Osmanlı'nın gerilemesinin başlıca, hattâ birinci nedeni değildir. Birçok nedenlerden biridir. Ancak Veliaht Şehzade Mustafa gibi 40 yaşına yaklaşmış ve bütün davranışlarıyla ayrıcalıklı bir kişi olduğunu göstermiş bir prensi, taht ve taçtan mahrum etmek, devlet ve Osmanoğulları için çok uğursuz olmuştur. Kanunî'nin karısı ve kızının da etkisiyle, dâmadı Rüstem Paşa gibi halk tarafından sevilme-

yen bir kişiyi ısrarla iktidara getirmesi de zararlı bir davranış olmuştur. Üstelik Rüstem Paşa, ne büyük bir devlet adamıydı, ne de büyük bir askerdi. Rüstem'i tekrar iktidara getirebilmek için Dâmât Kara Ahmed Paşa gibi pek değerli bir sadrâzamı idam ettirmek de, büyük bir haksızlıktı. Aslında Pîrî Paşa'yı da, İbrahim Paşa'yı sadrâzam yapabilmek için iktidardan uzaklaştırmak doğru bir hareket değildi. Pîrî Paşa ölünceye kadar iktidarda kalsa ve İbrahim Paşa, bu süre içinde vezir olarak onun yanında yetişse ve deneyim sahibi, iyi sonuçlar alınabilirdi. Rüşvet almak ve mal toplamak hırsı, insanlıkla başlar ve yine insanlıkla bitecektir. Ancak bu ahlâk zaafılarını devletin bünyesine zarar verecek dereceye çıkaran, Rüstem Paşa'dır. Gerçi sonraki yüzyıllarda bazı devlet adamları bu konuda Rüstem Paşa'ya rahmet okutmuşlardır. Ancak yolu, Rüstem Paşa açmıştır. Kanunî'nin deniz siyaseti, övülmeye değerdir. Dehâsını gösterdiği başlıca alanlardan biri de bu konudur. Barbaros'a verdiği mevki ve onu en yakın müşaviri derecesine yükseltmesi unutulamaz. Ancak Barbaros'un ölümüyle Dâmât Piyâle Paşa'nın Türk deniz kuvvetlerinin başına geçmesi, arasındaki 8 yıl içinde kaptân-ı deryalığın Sokollu Mehmet ve Sinan Paşalar gibi iki generale verilmesi, doğru değildi. Bu yıllarda, Turgut, Salih, Barbaros-zâde Hasan Paşalar gibi çok büyük denizciler hayattaydı. Keza Pîrî Reis gibi Türklüğün yüz aklarından pek büyük bir bilgin amiralin 80 yaşlarında ve önemli hiçbir suça dayanılmayarak idam edilmesi, bu çağın, ace-

le verilmiş zararlı kararları arasındadır. Bütün bu açıklamalardan sonra, Kanunî'nin hemen her alanda pek yetenekli adamları bulup çıkarmasını, kullanmasını ve yükseltmesini bildiğini hemen eklemek gerekir. Kanunî'nin bu alandaki görüş enginliği, onun yetiştirdiği devlet adamlarının, yüzyılın sonuna kadar iktidarda kalmalarını ve imparatorluğu çeyrek asır daha ilerletmelerini sağlamıştır.

Kanunî'nin, Şarlken tehlikesini kelimelerin bütün anlamıyla görmesi, yeni çıkan Protestan mezhebinin koruyarak Katolik âleminin parçalanmasına ve Almanya ile İspanya'nın ayrılmasına neden olması, Türkiye'nin dış siyaset bakımından geleceğini belirlemiştir. Aynı zamanda Kanunî'nin Ebussuud gibi pek yetenekli yardımcı ve müşavirleriyle birlikte giriştiği kanunlaştırma hareketi, İmparatorluğu daha uzun süre iç huzur içinde yaşatmıştır. Nitekim Türk milleti, büyük hakana ancak «Kanunî» unvanını lâyık görmüş, Avrupalılar gibi «Muhteşem» ve «Büyük» diye anmaya gerek görmemiştir. Kanunî Sultan Süleyman'ın İslâm hukuku ile «örfi-sultânî hukuk» denen Türk millî hukukunu devrinin gereksinimlerini en iyi karşılayacak şekilde bağdaştırabilmesi, Endohezya ile Atlas Okyanusu, Moskova ile Orta Afrika arasında uzanan muazzam imparatorluğun her ülkesi için en uygun kanunlar çıkartması, ölçülemeyecek derecede büyük başarılarıdır. Mohaç'ta gösterdiği örnek imha muharebesi ve diğer zaferleri Kanunî'yi bütün tarihin en namlı askerleri arasına koyduğu gibi, devlet adamı ve diplomat olarak, belki komutanlığından da üstün bir varlık göstermiştir. Sonuç olarak hukuk ve edebiyat gibi alanlarda büyük bir bilgin olduğunu da unutmamak gerekir. Kanunî'nin şüphesiz dehâsı bir yana, çalışkanlık, enerji, izleme fikri, yöntem, algılama hızı gibi özellikleri, onun başarılarının gerçek nedenleridir. Kanunî devrinde Türkiye öyle bir güç derecesine erişti ki, dünyanın geri kalan bütün devletlerinin güçlerinin toplamı, Osmanlı İmparatorluğu'nurikinden aşağıda kalıyordu. Yukarıda andığımız hataların yanı sıra yüzyıllık oldukça uzun bir zamanda ve Cihan Devleti'nin sınırları gibi pek azametli bir mekân içinde işlendikleri hatırlanacak olursa, bu devir, «ideal çağ» olarak kabul edilebilir. Çünkü nice devlet adamı çıkmıştır ki, birkaç yıl içinde ve pek dar sınırlar çerçevesinde, mantığın kabul edemeyeceği derecede akılsız davranmışlardır.

Hürrem Sultan.

İstanbul'un Cezme Yerleri (Mesireleri)

Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey
1922 tarihli Sabah ve Alemdar gazeteleri tefrikalarından
derlenerek "Tercüman 1001 Eser" serisinde yayınlanan
"Bir Zamanlar İstanbul" kitabından alınmıştır.

İstanbul'un ağırbaşlı ve servet sahibi kişileri kalabalıktan sıkıldıklarından Cuma ve Pazar günleri Kâğıthane'ye gitmezlerdi. Eğer o günlerde gitmek mecburiyeti olursa Alibeyköyü ve Çoban Çeşmesi semtine giderlerdi. Şimdi kodaman dediğimiz bu kişilerin redingot ceket, pantolon ve yelek giyenleri, Avrupalılığı taklit ediyor diye ayıplanırlardı. Bunların meclisinde bulunan gençler iki diz üzerine oturmaya mecbur tutulur veya bağdaş kurup otururlardı. Ayaklarının birini uzattıkları takdirde hoş görülmezler kıyametler kopartılındı. O zamanın gençlerin bunların hücumuna hedef olmamak için kıyafet bakımından onlara benzemek mecburiyetinde idiler. Şimdi kodaman dediğimiz bu kabil kimselerden Mülkiye sınıfına mensup olanlar Vaka-i Hayriye'den sonra eski kıyafetlerini değiştinmişler ve kavuklarını çıkarmışlardı. Başlarına mavi ipek, püsküllü fesin içine beyaz takke ve sırtlarına düz yakalı ve uzun etekli setre üstüne paçası bol pantolon, Hind ve Şam kumaşından veya şaldan kollu mintan giyer boyunlarına dört köse mendil büyüklüğünde siyah canfes veya beyaz tülbent boyunbağı bağlarlardı. Bu adamlar zamanın getirdiği her türlü yeniliklere karşı olurlar, gençleri de yeniliğe uymaktan alakoyamak isterlerdi, ilmiye takımı Vaka-i Hayriyeden dört yıl sonra kavuklarını çıkarmışlardır. Bunların kavukları 1879 tarihinde imame'ye çevrilmiştir. Sırtlarına mevsim kürkü üzerine bol biniş giyip elifi biçim çakşır ve ayaklarına sarı mest pabuç giyerlerdi. Esnaf takımı başlarına Acem şah veya ebâni sarık sararlar, ağı bol şalvar salta, bedeni darca Mısırî tâbir olunan cübbe, ayaklarına burnu sivri kırmızı yemeni giyerler ve bu yemenilerden altı nalçalı olanlarına katır tabir ederlerdi. Sonraları ekserisi sarıgı dal fese, yemenileri rugan iskarpine çevirdiler. Esnaf yazıcıları bel kuşakları arasına gümüş divit takarlardı.

Yukanda bahsettiğimiz kodaman kişiler Kâğıthane taraflarına gittiklerinde oralarda gezinmeyi hafiflik sayar-

lardı. Bunlar ya derenin kenarlarında veya çayırın etrafındaki ağaçların altında kaba hasırları, seccadeleri serip otururlar, tirkeş ismi verilen kısa ve yolculukta kullanılan birbirine geçme çubuklarını tütürürler derenin ve çayırın güzel manzarasını seyire dalar keyiflenirlerdi. Şakalar, havai konuşmalar yaparlar, tavla ve satranç gibi oyunlarla hoş vakitler geçirirlerdi. Bunların seyir yerlerinde en ziyade önem verdikleri, yemek-içmek husustan olurdu. Çayırda kuzu çevirirler, püryan, kuyu, testi kebabları pişirtirler, ekserisi aşçıları da beraberlerinde getirirlerdi. Aşçıları olmıyanların yemek meraklısı arkadaşları yemeklerin pişmesiyle yakından ilgilenirlerdi. Taze yaprak dolması, süt-lü irmik helvası ve mevsim meyvalarını seyir yerine getirirlerdi. Çeşitli ve gayet bol olan yemekler bir halka teşkil edilerek yenilirdi. Kendilerinden sonra hizmetçiler, arabacılar, yerlerdi. Çubuklar, nargileler içilir, namaz vakitlerinde abdest alınıp çayıra seccadeler serilir topluca namaz kılınırdı. Akşam namazından evvel evlere dönüş başlardı. Bazıları akşam yemeklerini de çayırda yiyip dönüşü mehtaplı gecede yapmayı arzu ederlerdi.

İstanbul'un en meşhur seyir yeri Kâğıthane'dir. Çünkü diğer mesirelere göre şehre yakındır, istenir ise Beyoğlu tarafından bile yaya gidilip gelinir. Burada dere, deniz, çayır, orman gibi insanların hoşlandığı nimetlerin hepsi bir aradadır. Bu sebeple tabiatı sevenlerin aradığı bir yerdir. Sahası gayet geniştir. Hemen hemen İstanbul halkının üçte birini içine alır. O zamana göre tabii en kalabalık günlerde bile ziyaretçiler kendilerine oturacak ve eğlenecek yer bulabilirlerdi. Aynı zamanda yiyecek içecek ile gidip gelmek isteyenler için en az masraflı yerdir. Elhasıl Kâğıthane herkesin işine ve kesesine uygun ve elverişlidir.'

Bir zamanlar Hasköy'ün üst kısmında bulunan Aynalıkavak bahçesi de mesire yeri idi. En fazla Beyoğlu hal-

kı buraya Pazar günleri giderdi. Meşhur Bestekâr Latif Ağanın şu güfte ile bir şarkısı vardır.

Pek müteferrih yer değildir İhlamur,
 Şimdi Boğaziçine gitsek bu Pazar

Bilhare Ateş Mehmet Paşa'nın donanma komutanlığı zamanında halka kapatılan bu yer Tersaneye verildi.

Veli Efendi, Çırpıcı, Çörekçi, Bayrampaşa İstanbul'umuzun pek eski mesire yerleridir. Bizans zamanında da buraları mesire yeri idi. O zamanlar bu yerlerin çevresi ormanlar ve bahçelerle kaplı imiş. Sayfiyeye gitmeyenler ekseriya Kâğıthane mevsimi geçince buralara rağbet ederlerdi.

ÜSKÜDAR VE BOĞAZİÇİ MESİRELERİ

Eskiden mesire yerlerine gidenler her seyir yeri için öteden beri geçerli olan adetlere uymaya kendilerini mecbur görürlerdi. Mesela, Fenerbahçe'ye gidecekler evvelâ Merdiven Köyü'ne uğrar çayırda yemeklerini yedikten sonra Fenerbahçe'ye giderlerdi. Dönüşte Haydarpaşa çayırında dolaşp, akşama Selimiye'deki Du-vardibi mesiresine gelirlerdi. O zamanlar Fenerbahçe'nin gezi günleri Pazartesi ve Perşembe idi. Burası etrafı denizle çevrili sadece bir yerden karaya bağlı küçük bir yarım ada olduğu için, ziyaretçilere ferahlık veren bir mesire yeri idi. Dördüncü Murat zamanında buraya bir fener kulesi ile bir saray inşa edilmiş ve Üçüncü Ahmet zamanında bu yapılar yenileştirilmiş ve genişletilmiş ise de, bilhassa saray zamanla harap olmuş, sadece havuz yerleri ortada kalmıştır. 1834 tarihinde Boğazlara fenerler konmuş, bu meyanda Fenerbahçe kulesine de 25 mil uzaktan görülebilecek bir fener monte edilmiştir.

Anadolu tren yollarının inşasından evvel Haydarpaşa çayırı geniş bir mesire yeri idi. Sultan Mecid'in şehzadeleri Murat ve Hamit Efendilerin sünnet günleri 1846 tarihinde bu çayırda yapılmıştır.

Sabahları çok erkenden ava çıkan

Bir tatil gününde Kağıthane'yi gösteren bir gravür.

Sultan Avcı Mehmet gayet sarp tepelerde kuş ve diğer hayvanları avlamış. Bir gün yolu Küçük Çamlıca'ya düşmüş, orada içtiği su pek hoşuna gitmiş. 1653 tarihinde o suyun başında bir çeşme yaptırmış. Bu çeşme taşında Padişahın ismi yazılıdır. Bundan sonra 1660 tarihinde Büyük Çamlıca'da da bir çeşme yaptırmış. Hakan yaz aylarında bağlarda gezer, kirazı da çok severmiş. O vakitler Beylerbeyi ve Çengelköy'ündeki kiraz bahçeleri pek meşhur olduğundan çocuklarıyla buralarda haftalarca kalırmış. O zamanlar Çamlıca'ların seyir günü olmadığından, asude bir gezinti isteyenler Küçük Çamlıca'yı tercih ederlerdi.

Büyük Çamlıca çok eskidenberi seyir yeri olarak kabul edilmiştir. Ziyaret Pazar günü yapıldı. Seyirciler evvela Çamlıca'ya giderler, bundan sonra Bağlarbaşı bölgesine arabalarla inerlerdi. 1867 tarihinde Bağlarbaşı bölgesinde bir belediye bahçesi açıldı. Halk bahçede eğlenir, harem arabaları da bahçenin etrafında dolaşırdı. Geceleri bahçenin sayısız fenerleri, fanusları etrafa ışık saçarak ortalık gündüz gibi olurdu ki kalabalık tarif edilmez bir hal alırdı. Gece yarısına doğru beyaz yeldirmelere bürünmüş güzel hanımlar arabalarından inip bahçenin parmaklıkları dışında göze

çarpmayan loş yerlerde süslü beylerle gezerlerdi. Burada kadınlar ve erkekler arasında güzel giyinmemiş hiç, kimse göze çarpmazdı. Mısırlı Fazıl Mustafa Paşa orada köşkü olduğu için bu bahçenin imar ve tanzimi ile devamlı olarak meşgul olurdu. Her hafta Cumartesi akşamları kaldığı iki gece köşkü zamanın şairleri, âlimleri ve musiki üstadları ile dolardı. Merhum şair Şinasi ömrünün son zamanlarını bu bahçenin ziyaretine tahsis etmiş gibi idi. Merhum şair Namık Kemal de buraları çok severdi.

Çamlıcalar arasında olduğu için Kısıklı ismi verilen semtteki çeşmenin suyu gayet lezzetlidir. Onun yakınında Sankaya denilen yerde Üçüncü Selim'in ilk imamı Derviş Efendi'nin bağını Hakan annesi için satın alıp bu yere yeniden bir köşk inşa ettirmiştir. Bilahare bu köşk Sultan Mahmut'un hemşiresi Esmâ Sultana tahsis edilmiştir. Sultan Mahmut oraya bir nişangâh inşa ettirmiş, bir zaman sonra kendisi bu köşte vefat etmiştir. Şimdi türbesinin bulunduğu yer, vakıtiyle Esmâ Sultan Sarayı'nın arsası olduğu rivayet edilmektedir.

Kayışdağı, Alemdağı, Taşdelen şehrimizin başlıca mesire yerleri idi. Üskü-

dar halkından hali vakti yerinde olanlar bu semtlere aile ve ahabplarını yanlarına alarak atlar ve arabalarla giderlerdi. Ekseriya hanende ve sazandeleri de beraberlerinde götürürler, geceleri oralarda, geç vakitlere kadar eğlenirlerdi. Eskiden Kayışdağı'nın ismi Kayışpınarı imiş. Bizans zamanında dağın zirvesinde bir manastır olduğu söylenir. Bina kalıntıları bugün dahi mevcuttur.

Vaktiyle Alemdağı Harem-i Hümayun'a ait bir bölge idi. Haremin idaresi görevini Dar Üssaade Ağası yapardı. 1834 tarihinde Kızlar Ağası vazifesini yapan Abdullah Ağa Alemdağında Sultan Mahmut'a bir ziyafet vermişti. Hakan, şehzadeleri mabeyn kâtipleri, Kurena beylerini de alıp gelmiş ve bir gece kalmış, ertesi günü Taşdelen suyu menbama kadar gidilmişti. Harem-i Hümayun ise Taşdelen'e götürülmeyip iki gece Sultan. Çiftliği ismindeki yerde dinlenmeleri için bırakılmıştı. Hakan büyük evlialardan Sarı Gazi Türbesini ziyaret ve Tophane Nazırı Ali Saip Efendi'nin o civarda bulunan çiftliğinde istirahat etmişti. Padişah ertesi günü çiftlikten hareketle Yakacık Köyü'ne gitmiş, bir gece de orada kalmıştır.

Bu Sarı Gazi, Sarı Kadı Fatih Sultan Mehmet Han Gazi ile beraber gelenler-

den olup 1480 tarihinde vefat etmiştir. Üsküdar'da eski Valde Camiini yaptıran ve Üçüncü Sultan Murat'ın annesi Nur Banu Sultan bir mescit inşa ettirip bu semti ihya etmiştir. Bir müddet sonra minberi de Üçüncü Sultan Mustafa'nın yazı hocası Bosnevî Osman Efendi zamanında yapılmıştır.

İSTANBUL'UN GEZME YERİ VE GEZME ADETLERİ

Hükûmet'in. İstanbul seyir yerleri hakkında 1861 tarihinde neşrettiği tembihname suretidir:

Yaz mevsimlerinde herkesin seyir yerlerine gitmesi eski bir âdettir. Bu yerlere ırz ve edebiyatla gidip gelenlere hükümetten müsaade verileceği tabiidir. Fakat bu vesile ile edep ve nizam dışına çıkan, yurdun nizamlarına muhalif hareket etmek katiyen caiz olmaz. Bu gibi hallere başvuranların cezalandırılacağına dair tanzim ve ilân olunan tembihnamedir.

İstanbul'da Veliefendi, Çırpıcı çayırı, Bayrampaşa, Üsküdar, Çamlıca, Merdiven Köyü, Haydarpasa, Duvarıbi, Beylerbeyi ve Havuzbaşı mesirelerine Cuma ve Pazar günleriyle diğer âdi günlerde herkes gidebilecektir.

Fakat erkek ve kadınlar için Özel yerler bulunduğundan kadın ve erkek karmakarışık oturmayacak ve oturamayacaktır. Şayet bunu aksine hareket edenler olursa Kanunun 254. maddesine göre cezalandırılacaktır.

İstanbul Boğaziçi ve Üsküdar seyir yerlerinden bazısı sırf Cuma günleri kadınlara ve Pazar günleri erkeklerle mahsus olduğu için bundan böyle İstanbul'da Kâğıthane'ye Üsküdar'da Modaburnu, Fenerbahçe'si, Beşiktaş'ta Hacıhüseyin Bağı, İhlamur, Küçükçiftlik; Beyoğlu'nda Taksimönü; Boğaziçi'nde Küçük ve Büyüksular, Çubuklu, Hünkâr iskelesi, Arnavutköyü akıntısına Cuma vesair günlerde gidilebilir. Ancak Pazarları islâm hatunları gidemeyecektir. Şayet gidenler olursa yukarıda adı geçen kanun gereğince cezalandırılacaktır.

Üsküdar'da Bağlarbaşı civarında Maşatlık denilen yer ile Bostancıbaşı Köprüsü arasında bu kerre açılan Çiftahavuzlar, Serbostanbaşı ve Sultan tepesi civarında Susuzbaşı ve Kuzguncuk üzerindeki Arapzade Bağı, Maslak, Şişli, Levent Çiftliği, Pangaltı Zincirlikuyu öteden beri seyir yeri olmadığından herhangi gün olursa olsun islâm kadınlarının araba ile durması ve seraserpe oturması tamamen ve kesin olarak yasaktır.

Adı geçen yerlerde, gerek yollarda erkek ve kadın seyircilerden sefihçe ve edep dışı hareket edenler ve gelip geçenlere lâf atanlar olursa adı geçen kanunun 202. maddesi uyarınca cezalandırılacaktır.

Yukarıda yazılı mesirelerin hangisinde olursa olsun içki içenler ve rezalet çıkaranlar da cezalandırılacaktır.

Mesirelere gelecek satıcı, çalgıcı, arabacı takımı edepli hareket etmek zorunda olduğu için şayet sözle ve hareketle rezilce hareket edecek olurlarsa bu gibiler de kanunen cezalandırılacaktır.

Rütbe sahibi ve itibarlı bulunanlar dahi bu yasaklara riayet etmezlerse onları rütbeleri kurtaramıyacaktır (1).

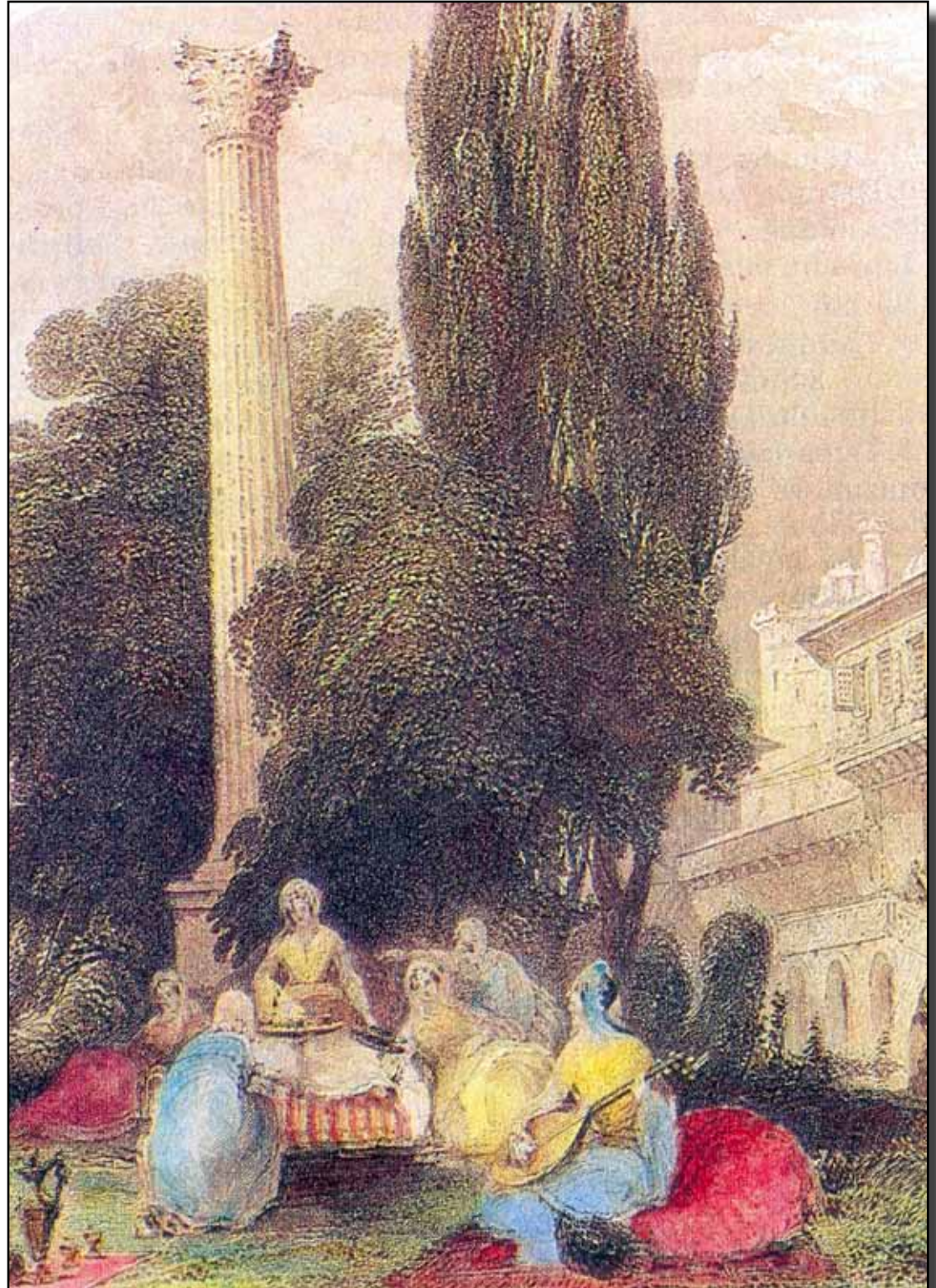
(1) Vaktiyle rütbe sahibi olanları zabı-

ta, rütbesine hürmeten kaldırmayıp başka çarelere başvurlardı. Bu da rütbe sahiplerinin halka üstün tutulmasını kabul etmek demektir. Rütbe sahipleri de bu sebeple halkın üstünde sayılırlardı.

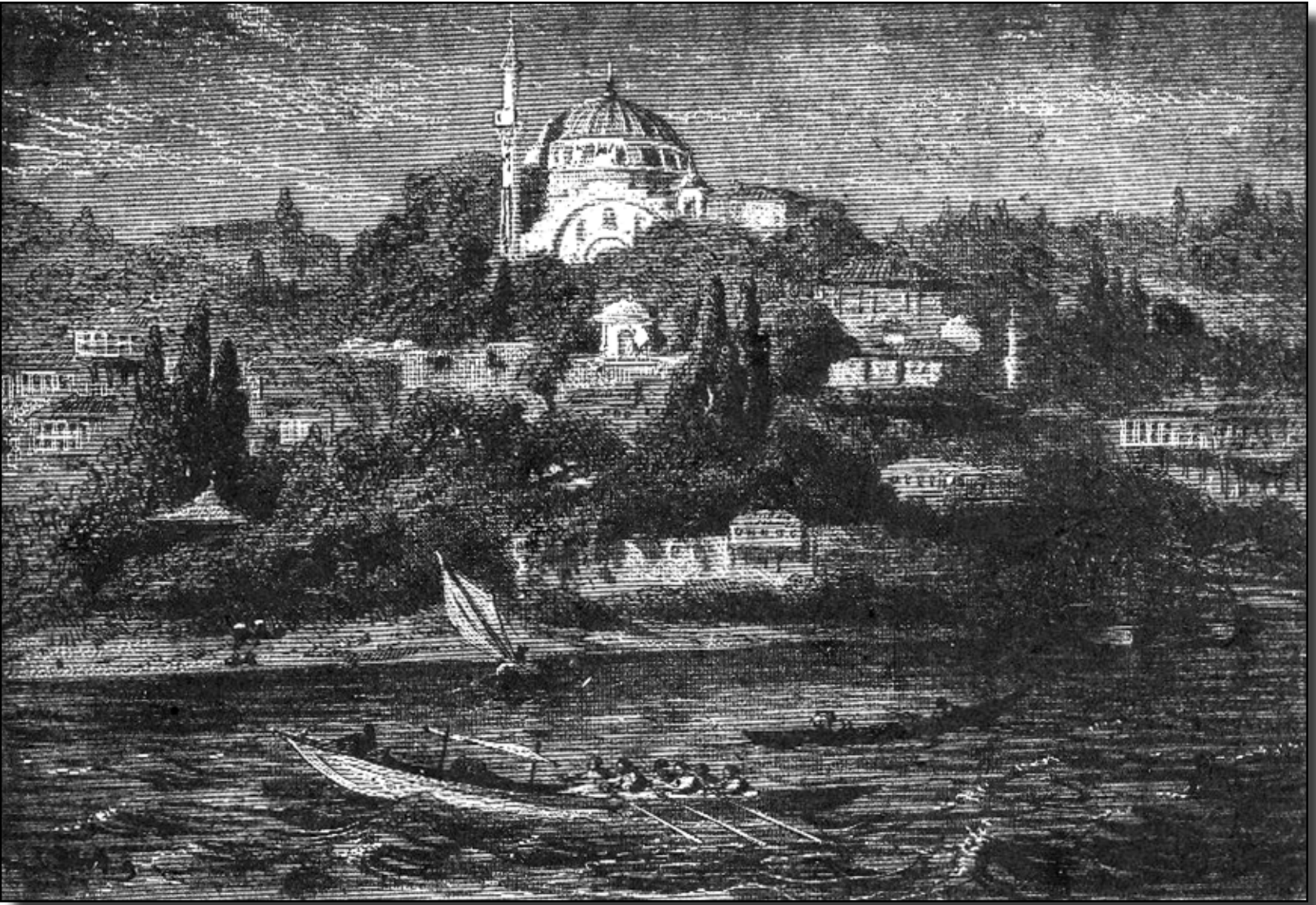
Saat 11'de seyir yerlerinde kadınlardan hiç kimse kalmıyacaktır. İlşbu mesirelerde gezdirilen nizamiye askerleri ve zaptiye kollan ırz sahiplerinin sırf gezinti ve istirahati için vazifelendirildiklerinden bunlara görevleri sırasında hakaret edenler olursa aynı kanunun 116. maddesine uyularak cezalandırılacaktır.

BENTLER ÂLEMİ, İSTANBUL SULARI

Bir zamanlar İstanbullularla hatırlı yabancılardan bir çokları Belgrat ormanlarını gezinti yeri yapmışlar di. Bu orman-

Eski İstanbul'da bir mesire yeri.

Boğaziçi'nde oturanları mesire yerlerine götüren bir Pazar Kayığı gravürü.

ların, İstanbul sularına hâkim durumda olduğu için İstanbul'lularca ayrıca önemi vardır.

Cuma, Pazar günleri Büyükdere yoluyla Sultan Mahmut ve Valide bentlerine yemekler ve arabalarla giderler.

Bazıları da Mayıs içinde Belgrat köylerinde evler kiralarak haftalarca oturlardı. Gerçekte baharda bentleri, ormanları seyretmek, güneşin doğuşundan ve batışından ve bu manzaraların güzelliğinden yararlanmak için oralar da birkaç gün kalmaya değer.

O zamanların din ve siyaset adamlarından kimselerle her yıl bahar mevsiminde Belgrat köyünde bir ev kiralarak 8-10 gün kadar oturmayı âdet etmiştik (2).

(2) *İkinci Selim zamanında su kemerleri makbul bir mesire iken padişah bahar mevsimlerinde buraya sıkça gelir, şair Baki ve Celâl gibi nedimleriyle hoşça vakit geçirirmiş*

Buralardan dönüşümüz de anlatılmaya değer. Bazı yıllar Eyüp'ten hayvanlara binerek Silâhtarağa, Kâğıthane, Cenderboğazi yoluyla dönerdik. Bazan da Büyükdere yoluyla arabalarla dönü-

lürdük.

Kırk yılı geçen Su Nezareti Başkâtipliğinde hizmet etmek suretiyle Bentlerin bütün özelliklerini bilen Emin Efendi ile su yolcu ustalarının ile gelenlerinden «Taksim ustası» Tahsin Bey merhumlar her gidişimizde beraber bulunurdu. Onların bilgilerinden yararlanırdık.

Kâğıthane'nin rağbette olduğu yıllarda hepimiz âdeti bir kervan halinde bir araya gelirdik. Ve; süva riocağı yoldaşlarından bir ağa çağırarak kervanımıza rehberlik ettirirdik. Yolda gerekli gördüğümüz yerlerde yemek yer ve dinlenirdik. Böylece eğlenceli bir yolculuk yapardık.

Büyükdere yoluyla döndüğümüz yıllarda (3) çayırın sahil boyunda bulunan şeddin üzerinde yemekler yer, sonra tekrar arabalara binerdik.

(3) *Bu yol 1870 yılında yapılmıştır. Açılış merasimi Mayıs içinde bir Cuma gününe rastlaşarak ormanda Vükelaya parlak bir ziyafet verilmişti*

Yolda zümrüt gibi çiemenler, sarı, mor ve pembe çiçeklerin çekiciliği, bir tarafta da göklere yükselen orman ağaçları-

nın taze yaprakları arasında bülbüllerin uzun demler çeken derin nağmeleri hepimizi mest ve hayran ederdi.

Bentlere gitmeyi alışkanlık haline getirenler hoş sohbet zatlar olduğu için o zamanlar kalbler ferah, gönüller rahat olduğu için bentlerin her birinde ormanların koyu gölgelerinde ne lezzetli âlemler edilmiş, ne şen ve mutlu günler geçirilmişti.

Geçmiş zaman olur ki hayali cihan değer.

Bugün yerle bir olan o nadir kişilerin hayali hâla hatırımdan çıkmamıştır.

Benim gibi yaşlan ilerlemiş olanlar ömürlerinin gamlı geçen günlerini yaşamamış sayarak üzürlüler. Hattâ o mutsuz günlerin hatırlanması bile kendilerini üzer. Ama yine de hayatlarında geçirdikleri güzel zamanlarını hikâye etmekten de zevk alırlar. Çünkü en tatlı eğlenceler arasında geçen neşeli zamanlarının hatıralarıdır.

Bir de ihtiyarların uzun ömür hakkındaki arzularında da bir başkalık vardır. Meselâ şu fânî dünyadan nasibini almış ve hayatın lezzetinden zevk alacak en güzel günleri tükenmiş olduğu halde yine de hayata muhabbetle bağlanırlar.

Bir mesire yerinde eğlenenler.

Böyleleri takatleri kesilmiş olduğu için vakit olur ki, dünyadan bezmiş gibi görünürler. Fakat gerçek böyle değildir, ihtiyarlığın bin türlü zahmetine katlanırlar da yine yaşamak isterler. Hattâ, insanların ömrünün yüzyirmi yıl olduğu hakkındaki söylentilerle teselli bulurlar.

Gerçekte Cenabı Hakkın değişmeyen takdiri gereğince vücut yıpranmış olsa bile mükemmel gıda alındığı ve teneffüs ettiği hava lâtif olduğu takdirde muayyen ömrü bile aştığı görülüp işitilmektedir.

Yaşı yüzotuz'a varan Belgrat Köylü Yenako'nun durumunu belirtmek isterim. Evkaf tarihinde de yazılı olduğu gibi Sultan Mahmut'un yaptırdığı Yeni Bendin hitamında Evkaf Nazırlığının

da bulunan devlet ricalinden Mehmet Şevki Efendi idaresinde bir ziyafet verilmiş. Bu ziyafette Sultan Mahmut da hazır bulunmuş, açılış törenini yapmıştır.

Açılış töreninden sonra diğer bentleri de seyretmiştir. Bu arada havuzculardan Yenako'ya hayvanlarına rehberlik ettirmiştir. Bu sırada Yenako'nun bentler hakkında verdiği bilgiler padişahın pek hoşuna gitmiş ve herifi bentlerin başhavuzcusu tayin etmiştir.

İşte bu ihtiyar bizim Belgrat Köyü'ne gidişimiz tarihlerinde de hayatta idi. Ve her gidişimizde yanımıza gelir, köylüler adına «Hoş Geldiniz» derdi.

Yenako bünyeye pek zayıftı ve elinde değnek taşıması belinin bükülmüş olması seksen'ine vardığını gösterirdi. «Kaçan ki Sultan Mahmut Efendimiz»

diye söze başlar, sorular sorulur, tafsilât alınır, hesaplar yapıldığı zaman herifin yaşı yüzotuz'u bulurdu.

Üçüncü Selim'in tahta çıkışından. Levent Çiftliğinde Nizam-ı Cedit askerinin taliminden, Kabakçı, Alemdar ve Yeniçeri vakalarından aklının erdiği kadarını söyler ve hayatı süresince çektiği çilelerden ve ettiği zevklerden bahisler açar, artık havuzları dolaşmaya muktedir olamadığından yakınır. «Ne anam kaldı, ne babam» diye de esef ederdi. Yüz yıl önceki bilgi ve görgülerini sayıp dökmesine bakılırsa hafızasının bozulmadığı anlaşıldı.

Bu adam nice yıllar bentler civarını karış karış ölçmüş, biçmiş ve oraların âdeta canlı bir coğrafyası kesilmişti.

Çok kereler bentlere yaptığım seyahat sırasındaki müşahelerimle beraber gerek Emin Efendi, gerek Tahsin Bey gibi yetenekli kişilerden ve okuduğum kitaplardan İstanbul suları hakkında edindiğim bazı bilgileri de oralara olan sevgim dolayısıyla belirtmek arzusunda bulundum. Bu gibi yalın bilgiler zaten değerden yoksun olduğu için okumak külfetine katlananların göreceklere noksanları ihtiyarlığımaya bağışlamalarını dilerim. İstanbul'un arazisi kumlu ve kireçli olduğu için kuyulardan çıkan sular acıdır. Bizans zamanında ahaliye lâzım olan tatlı suyu şehir içinde muhtelif yerlerdeki büyük sarnıçlarda saklardı. Bu sarnıçlar üstü açık ve etrafı duvarlı, içi çukur bir nevi havuz gibiydi.

Edirnekapi'si civarında Çukur Bos-tanlar bu gibi sarnıçlardandır. Benzerleri Binbirdirek gibi Üstü kapalı sarnıçlardandı. Fetihden önce mevcut olan su yolları, su hazineleri fetih sırasında harap olduğu için tatlı su ihtiyacı bir kat daha önem kazanmıştır. Kanunî Süleyman İstanbul'u bu ihtiyaçtan kurtarmak için uygun yerlerde kırk adet çeşme yapılmasını emretmiştir. Bu çeşmelere getirilecek suyun nerelerden tedarik olunabileceğinin tahkik olunarak neticenin bildirilmesini ünlü Mimar Sinan'a havale etmiştir. Sinan da. Ayvaz Köyü civarında Bakraç ve Orta dereleri ve bazı menba sularını toplayıp Kurt Kemer adıyla yaptırdığı kemer üzerinden bu suları geçirmiştir. Ayrıca, Eyüp'te İslâmbey Mahallesinde Yenikubbe'ye kadar yolda rastladığı Cebeciköy ve Balıkdere önlerinde imal ettiği filtre, yani süzgeçten geçirerek uygun yerlerde inşa ettiği kırk adet çeşme ile yüzon lüle su akıtmaya muvaffak olmuştur. Bundan dolayı da bu suya Kırkçeşme adı verilmiştir.

Cem Sultan Türbesi

“Cemin ruhu türbesindeki çinilerinde kırmızı
karanfillerde tütüyor.”
Behçet Kemal Çağlar

Hacı Tonak

Bursa'da Zaman Dergisi. Sayı 16, Ekim 2015

Bursa, Muradiye'deki türbeler arasında Cem Sultan Türbesi olarak bilinen ve başlangıcında olmasa da giderek resmi belgelerde de öyle adlandırılan türbe, Türk bezeme sanatının XV. yüzyıldaki en iyi örneklerinden kabul edilir. Fatih Sultan Mehmet'in emri ve ilgisiyle ikinci veya ortanca şehzadesi (büyük olduğunu söyleyen de vardır) Mustafa için yaptırılmıştır, İtalyanların "Sultan Zizimi", Fransızların "Prens Djem/Jem" dediği Cem Sultan'ın sürgünde ölümünden ve dört yıl sonra naşının kurşun bir tabut içinde nihayet yurduna gönderilmesinden sonra nereye defin edileceği konusunda bir tereddüdün olduğu anlaşıyor. Sultan Bayezid'in, amansız bir takiple yaşamını cehenneme çevirdiği kardeşinin trajik sonundan, her şeye karşılık derin bir üzüntü duyduğu ve onun ebedi uykusunda bir "Frenk" memleketinde değil yurdunda, atalarının yanında olmasını ısrarla istediği söylenir. Sultan'ın, bunun için ahlaki ve elbette siyasal sebepleri vardı. Cem'in vefatından başlayarak diplomatları aracılığıyla ama özel dikkatini de hiç esirgmeden, yoğun bir uğraş verdiği kabul ediliyor. Hammer, Bayezid'in özellikle bu konuda başka kaygılarla değil yalnızca "dini vecibelere göre" hareket ettiği kanısındadır. Gene de Cem için ne İstanbul'da ne de atalarının yurdu Bursa'da bağımsız bir yer hazırlanmıştı. O gün gelip çatığında hariciye ve saray bürokratlarına hiç düşünmeden Bursa'yı salık veren Sultan Bayezid olacaktır. Bu kararı vermeden çok önce kardeşi Mustafa için, babasının yaptırdığı türbenin Cem'e de uygun olduğunu düşünmüş olmalıydı; iyi anlaşılan iki "küçük", böylece bir mezar odasında bir araya gelecekti!..

Fatih Sultan Mehmet'in ikinci oğlu Şehzade Mustafa, Karaman-Konya Sancak Beyi iken Otlukbeli Savaşına katılmış ve savaş meydanında Uzun Hasan'ın ordusuna ilk darbeyi indiren ve kargaya düşüren Osmanlı ordusunun sol kanadını yönetmişti. Savaş sırasında Mustafa'nın maiyyetinden olduğu anlaşılan Jean Marie Angiolello, olası bir toparlanmayı engellemek amacıyla Uzun Hasan kuvvetlerini gece yarısına değin izleyen şehzadeyi, Sultan Mehmet'in ulak gönderip çağırttığını ve otağa girer girmez kucaklayıp kutlayarak "altın bir tasta (bir çeviriye göre de altın fincandan) şerbet ikram ettiğini" yazar. Şehzade Bayezid, bu savaşta ordunun sağ kanadını yönetmiş ve Gedik Ahmet Paşa'nın "saflarının düzensizliği ve di-

siplin yoksunluğu nedeniyle" alışılmadık eleştirisine hedef olmasına karşın başarsız da olmamıştı. Küçük şehzade Cem ise Otlukbeli'ne götürülmemiş, ama bu tarihte on dört yaşında bir çocuk olmasına karşın Fatih Sultan Mehmet'in vekili (naib/kaymakam) sıfatıyla payitaht, dolayısıyla hükümdarlık ona emanet edilmişti. Çocuk şehzadenin, babasından iki ay süreyle hiçbir haberin alınamaması üzerine, saray halkından "biat" isteyerek iktidar tutkusunu daha o günlerde ortaya koyduğunu belirtelim.

Şehzade Mustafa öldüğünde 24 yaşındaydı. Otlukbeli'nde kuvvetleri dağılan, bir oğlunu da kaybeden Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan, Anadolu'daki gücünü yitirmiş görünse de Osmanlı Devleti için hala en tehlikeli rakipti. Bu

yüzden Amasya'da Şehzade Bayezid, Konya'da Şehzade Mustafa Akkoyunlu Devleti'ne ve bağlaştığı Karamanoğlu'na bağlı Türkmen kalelerini bir an önce ele geçirmek için savaşını yürütmekteydiler. Çünkü Fatih Sultan Mehmet, öngörülü davranmak ve Otlukbeli'nin yenilenmesinden kaçınmak istiyordu. Nitekim çok geçmeyecek Uzun Hasan, Gürcistan'da her bakımdan başarılı geçen bir sefere başlayacak, Anadolu'nun ondan kopmamış bölgelerinde de ciddi kıpırdanmalar ve gelgitler yeniden yaşanacaktı.

Bir kayda göre, Şehzade Mustafa Niğde ve Kayseri civarına yönelik bir askeri eylem sırasında rahatsızlanıp sahadan çekilmek zorunda kaldı; çoğunluğu Bursalı olduğu anlaşılan komutanları ise eylemi sürdürmekteydi. Tarih yazarları "Şehzade'nin böbreklerinde sıkıntısı vardı, Türkmen üzerine Ahmet Paşa'yı gönderdi" demektedir. Bu olay için. Bu Ahmet Paşa, Osmanlı askeri tarihinin en ilginç, aynı zamanda en büyük komutan ve amirallerinden Otranto Fatih Gedik Ahmet Paşa'dan başkası değildi; dağ yollarından geçip çetin ve ulaşılmaz kabul edilen kaleleri indire indire güçlü bir kale sayılan Develihisan'ı (Develi) kuşatır. Kale komutanı Atmaca Bey, hiç kimseye değil yalnız Şehzade Mustafa'ya teslim olacağını söyleyince de padişahın "ılımlılığı da elden bırakmayan sertlik" siyasasına uygun olarak kapıların önünde bekler, Şehzade Mustafa'dan gelecek haberi.

Kolay yolları seçen biri olmayan Şehzade Mustafa, sağlığını hepten tehlikeye sokan güç bir yolculuğu göze alarak Develihisan'ına gelir, kaleyi teslim alır. Atmaca Bey'e iltifat eder, görevler verir; kale halkını da yağma ve esaretten korur.

Dönüş yolunda Niğde civarındaki Borbazarcık'da (günümüzde Bor), yanındakilerin "böbrek sıkıntısına iyi geleceği" önermesine uyarak hamama girer. Çıktığında daha da kötüleşmiştir, oracıkta da ölür (Ağustos 1474).

Kimi tarihçiler, genç şehzadenin bu vakitsiz ölümünden Veziriazam Mah-

mut Paşa'yı sorumlu tutar. Abartılı bir tarafının olduğu açık olmasına karşın gerçeğe de yakın duran bu iddia, Fatih Sultan Mehmet gibi bir padişahın hükümdarlığında bile iktidarı fiilen kullananların merkezkaç boşluklar yahut tali iktidarlar yaratabileceğini ortaya koyması bakımından dikkat çekicidir.

Fatih Sultan Mehmet, çok sevdiği şehzadesinin cenazesini, atalarının defin olduğu Bursa'ya gönderir ve bir türbe yapılmasını da emreder. Bu tarihte büyük olasılıkla, hane-

na defnedilmesini vasiyet ettiği türbe-ye geçici olarak kondu. Gene de bu geçicilik dört yılı aşkın bir zaman aldı. Fatih Sultan Mehmet'in yapılmasını emrettiği türbe bu süre içinde tamamlandı ve Mustafa'nın naşı buraya nakledildi (1479). Mustafa'nın, dört yıl boyunca türbesini paylaştığı, başka bazı tarihçilerin de Sadeddin gibi "Sultan" sanıyla andıkları amcası Alaaddin, ölümünden önce "Amasya Sancak Beyi" idi. Anadolu Beylerbeyliğini de fiilen yürütüyordu ve bu ikisinden dolayı tahta en yakın şehzadeydi. Bursa yakınlarında (bir rivayete göre orta Anadolu'da) at sürerken,

her ne olmuşa birden ürküp şaha kalkan binitinden düşüp ölmüştü ve Mehmet II'nin saltanatına giden yol böylece açılmıştı. Duygusal tabiatlı olduğu hep yinelenen Sultan II. Murat'ın, bu zamansız ve sırasız ölümden çok etkilenerek içe kapandığı, tahtını bırakmaya da bu nedenle hep istekli davrandığı öne sürülür.

Tahta iniş çıkışları, açıkçası doyurucu yanıtlar bekleyen tarih sorularından olsa da Sultan Murat'ın, Alaaddin'in ölümünden (bu ölümden II. Murat'ı sorumlu tutan tarihçiler olduğu gibi, şehzadenin katillerinin üzerine gidememekle suçlayanlar da vardır) azap derecesinde etkilendiği ünlü vasiyetinden açıkça bellidir.

KAYNAKLAR BİRAZ "KARIŞIK"

Fatih Sultan Mehmet'in, Otlukbeli'nde, daha savaş meydanı derlenmeden kucaklayıp tebrik ettiği ve "altın tas" içinde şerbet sunduğu çok sevgili şehzadesi Mustafa için yaptırdığı türbe, sanat tarihçiler tarafından başta tezyinatı veya bezemeleri olmak üzere birçok bakımdan "eşsiz" kabul edilir. Konuya ilişkin bilgisi, gördüğünden çok da öteye olmayan bencileyin ziyaretçileri için bile bunun ayırımına varmak zor değil; ama ona ilişkin ayrıntıya girmeden önce şu sorulara yanıt aramak yerinde olacak:

Osmanlıların, XV. Yüzyıl'daki yapı iç süslemesinin zirvelerinden kabul edilen, mimari bakımdan da özgünlüğü tartışılmaz bu zarif türbede sonsuzluk uykusunu yan yana uyuyanlar kimlerdir? Fatih Sultan Mehmet'in iki oğlu Cem Sultan ile Şehzade Mustafa, evet buradadır;

da n men -suplarının vefatı durumunda defin edilecekleri yer olarak yalnızca Bursa'yı düşünölmektedir.

Hoca Sadeddin, Şehzade'nin ölümünün yanındakilerin (Kara Timurtaşoğlu Umur Bey, Ahmed Bey, Ali Çelebi) ittifakıyla halktan gizlendiğini belirterek şöyle devam eder:

"Mezar yeri için der-i devlete ulak saldırlar. Şah-ı al-i cah padişaha haber gönderdiler. Alemin sığınağı, cihan padişahı bu kalbini yakan acıdan haberdar olunca babaları Sultan Murad Han Hazretlerinin mezarı civarında medfun olan kardeşleri Alaaddin Sultan'ın türbesine defnolunması fermanları sadir oldu."

Şehzade Mustafa'nın cenazesi, II. Murat'ın genç yaşta ölen Şehzade Alaaddin için yaptırdığı ve sonrasında, ölümü halinde (birkaç kulaç) yakını-

fakat diğerleri kimdir? Albert Gabriel'in çiziminden ve Eski Eserleri Sevenler Kurumu'nun 5 numaralı yayınındaki bir fotoğrafta gördüğümüz, boyutları biri birine eşit dört lahitte yahut kabirde (Gabriel çevirilerinde "sanduka" deniyor) sıralama nasıldır?

Türbenin silme mermer, sağda ve solda kemerli pencereleri bulunan Bursa kemerli girişinden geçip ahşap işçiliğinin (Kündekari) "harika" bir örneği sayılan kanatlı kapısından girdiğimizde ilk selamladığımız Cem Sultan mı; Şehzade Mustafa mı; Alemşah mı; Şehinşah mı yoksa başka bir şehzade mi?

Bu soruları sıralamak, eğer kolay ulaşılır bir yanıtı olsaydı gereksiz bir uğraş olurdu şüphesiz, ayrıca bir anlamı da olmazdı. Ne var ki açık bir yanıt görünmüyor, görünmeyince de sorunsalı açmayı denemek bakımından sormayı "denemek" kaçınılmaz oluyor.

Ekrem Hakkı Ayverdi, türbeden söz ederken "Bu türbeye Mustafa'dan sonra Abdullah bin Bayezid Evail-i Zilka'denin başlangıcında (888), sonra Cem, nihayet Alemşah bin Bayezid (908) gömülmüştür" diyor.

Ayverdi, ola ki sandukalara ilişkin bir sıralama yapmıyor, yalnızca defin tarihlerini dikkate alarak şehzadeleri anıyordu bunu yazarken; ama yalnızca dört isimden söz ettiği çok açık:

Fatih Sultan Mehmet'in oğlu Mustafa, Sultan Bayezid'in oğlu Abdullah, Fatih Sultan Mehmet'in oğlu Cem ve Sultan Bayezid'in oğlu Alemşah!

Süheyl Ünver ise, türbedekiler için "Alemşah bin Bayezid, Şehzade Şehinşah bin Bayezid, Cem Sultan ve Şehzade Mustafa" diyor ve ekliyor:

"Korkud'un da burada bulunduğuna şüphe yok."

Abdullah'ın yerini Şehinşah'ın alma-

sı bir yana, Korkut yahut Korkud da buradaysa türbede farklı zamanlarda defnedilmiş beş veya altı şehzade, ama dört lahit ya da sanduka var demektir. Gabriel'in çiziminde ve fotoğraflarda yalnızca dört lahit görünüyordu, ziyaretçilerin bugün gördüğü de tıpkı tıpkısına Gabriel'in çizdiği, görüntülediği bu dört lahittir.

Raif Kaplanoğlu, "Doğal ve Anıtsal Eserleriyle Bursa" yapıtında "Türbe içinde; Fatih'in oğulları Şehzade Mustafa (öl. 1474), Cem Sultan (01.1495), Sultan Abdullah (01.1495) ile II. Bayezid'in oğlu Alemşah (01.1503) gömülüdür" diyor. Engin Yenal da "Osmanlı (Baş) Kenti Bursa'da, Raif Kaplanoğlu'nu izliyor:

"Türbeye (Mustafa'nın türbesine) daha sonra Fatih'in diğer iki oğlu: Abdullah ve Alemşah, 1499'da da Cem Sultan gömülmüştür."

Dört isim (karışıklık bir yana bırakılırsa), dört kabir ya da sanduka örtüyor; ama isimler bakımından da başka bakımlardan da sorun yok değil.

Merhum Yılmaz Akkılıç'ın, her satırının sağlığı için defalar ve defalarca uğraş verdiği yapıtı Bursa Ansiklopedisi'nin ilgili maddesinde ise şunlar belirtiliyor:

"Türbede beş sanduka bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Fatih Sultan Mehmet'in 1474 yılında ölen oğlu Şehzade Mustafa'ya aittir. Mustafa önce amcası Alaattin'in türbesine gömülmüş ve daha sonra 1479 yılında kendi türbesinin yapımı tamamlanınca buraya nakledilmiştir. Kâzım Baykal, Mustafa'nın sandukasının seçilemediği kanısındadır. İkinci ve üçüncü sanduka Şehinşah ile oğlu Mehmet'e; dördüncü sanduka da Alemşah'a aittir.

Türbede yatan beşinci kişi ise 1495'te İtalya'da ölen ve 1499'da yurda getirilerek Bursa'da gömülen Cem Sultan'dır."

Konumuz olmamakla birlikte, aktarılan metinle eski metinler arasında özellikle sert sessizler bakımından ortaya çıkan farklılığın Akkılıç'ın, ille de "doğru ve düzgün Türkçe" diye özetlenebilecek yaklaşımından kaynaklandığını belirtelim.

Bursa Ansiklopedisi'nin, özellikle Kâzım Baykal'a atıf ve göndermesinden bir kez daha anlıyoruz ki türbede dört sanduka bulunmasına karşın beş veya daha fazla şehzade defindir ve türbeye adını veren Şehzade Mustafa'nın sandukası "seçilememekte", dolayısıyla görülememektedir.

**1590 Yılında Yarım
Kalan Bir Girişim**

Sapanca- İzmit Kanalı

Ahmet zRefik

Hayat Tarih Mecmuası. Sayı 1. Şubat 1971

Hicri 10. yüzyılın sonlarında Osmanlılar'ın Akdeniz'deki hâkimiyeti hâlâ devam ederken, Sokullu'nun büyük bir ileri görüşle meydana getirdiği müesseseler eski düzen ve mükemmelliğini koruyordu. Osmanlı donanması da İspanya ve İngiltere siyasetlerine, Akdeniz'de hakem görevini yapmaktaydı. O devirde Osmanlı Türkleri gemilerini kendi tersanelerinde yapıyor, vatanlarını koruma malzemelerini kendi zekalarıyla hazırlıyorlardı. Gene o devirde, İzmit, hattâ Sakarya nehri civarı, deniz kuvvetlerimizi çoğaltmak için büyük bir gayretle çalışılan yerlerdi. Buralarda kadirgalar inşa olunuyor, kereste ticareti için yakın ormanlardan yararlanılıyordu. Aslında ormanların korunmasında dikkate alınan iki nokta vardı. Donanmaya kereste, halka odun yetiştirmek.

Sakarya civarında gemi inşa olunacağı zaman ustalara gereken her çeşit yiyecek maddesi ve mum İzmit'ten kira katırları veya nehir yoluyla gönderilirdi. Bazarı bu erzakın günlük narh üzerinden satılması için İznik kadısına hüküm yollanırdı. Kadirgaların Sakarya nehri üzerinde inşa olunması, ormanların yakında olmasından ve kerestenin İzmit körfezindeki tersaneye getirilmesinin kolaylığından dolayı idi. Bu yüzden kadirgalar Sakarya'da inşa olunur, gemi lengerleri ile diğer âletler İznik'ten arabalarla oraya sevk edilirdi.

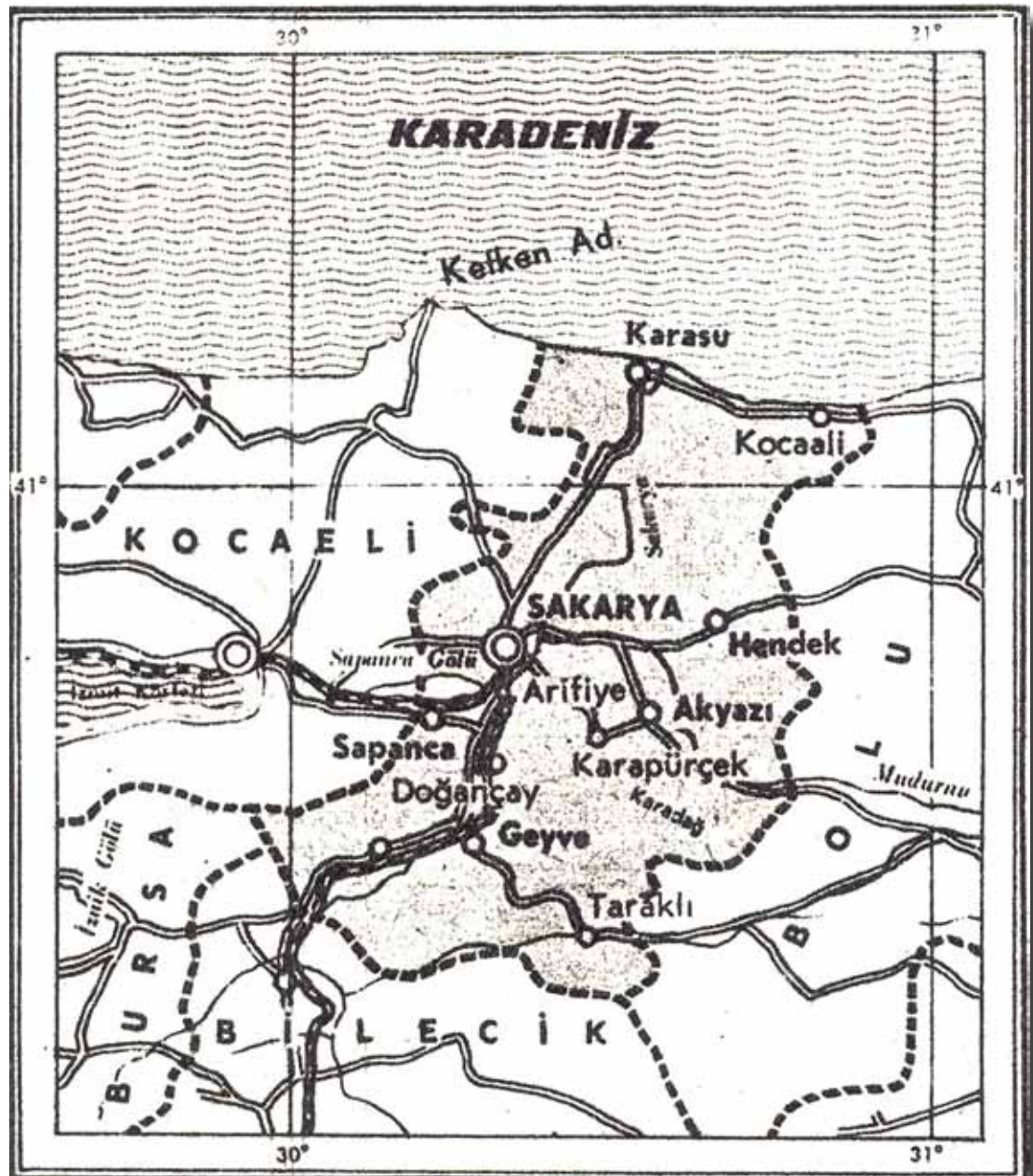
Sinan Paşa'nın sadrazamlığı sırasında (H.999) İstanbul halkı odun masrafı için oldukça fazla para harcıyorlardı. Bu ihtiyaç Kanunî zamanında da hissedilmişti. O devirde Mimar Koca Sinan ve Kir Nikola gibi büyük mimarlar Sapanca kasabası kenarındaki Ayaz gölünü İzmit'e dökülen dereyle birleştirmeye memur edilmişlerdi.

Devrin iki büyük mimarı kazılması gereken mesafenin 22 bin zira' (1 Zira' 75,8 cm.) olduğunu tespit etmiş ve bu

konuda Dîvân'a geniş bilgi vermişti. Ne var ki bazı engeller yüzünden bu büyük girişim gerçekleştirilemedi. Sinan Paşa şimdi bu ihtiyacı yerine getirmek istiyordu. Sinan Paşa'nın dikkate aldığı nokta İzmit'te inşa olunacak «galeri»'ler için keresteyi kolay naklettirmek, öte yandan İstanbul halkının odun ihtiyacı dununu da eksik etmemekti.

Gerçekten Sinan Paşa büyük bir cid-

diyetle işe başladı. Zamanın en seçkin mimarlarını topladı. Hassa sermimarı müneccim ve râsıd olan Molla Fütûh ve mimar Çavuş Süleyman ve su yolculardan Post Ali, su nâzırı ve diğerlerinden oluşan bir heyeti Sakarya'ya gönderdi, İznik sancağı beyine, İznik ve Sapanca kadılarına birer hüküm yazıldı. Bu hükümlerde Sakarya nehri, Sapanca gölünün, İznik önünde olan denize akma-

Sapanca-İzmit kanalının güzergahı.

Sapanca gölü.

sı gerektiğinden Sakarya'dan Sapanca gölüne ve Sapanca gölünden denize kaç zira' uzaklık bulunduğunu ölçmek için mimarlar gönderildiği bildirildi. Kendilerinin de üç dört yüz amele çıkarıp adı geçen yere gitmeleri, araziyi keşif ve tahmin ederek yollarda, köy, çiftlik ve mandıra olup olmadığını, eğer varsa onlara zarar gelip gelmeyeceğini ve eğer zarar gelirse başka yere nakillerinin mümkün olup olmadığının bildirilmesi istendi.

Bu hüküm doğrudan doğruya Sinan Paşa'ya teslim edildi. Kocaeli beyine ve kadısına yazılan hükümde de heyetin atlarının tedârik edilmesi ve kendilerinin de heyete katılıp tahmin işlerinde beraber bulunmaları emredildi.

Heyetin görevi Sakarya nehrini Sapanca gölüne, Sapanca gölünü de İzmit körfezine akıtmak ve bunu gerçekleştirmek için yerinde incelemelerde bulunmaktı. Heyet Sakarya ve civarını keşfetti.

Aradaki mesafenin altı bin zira' olduğu tespit edildi. Yapılan incelemelerden anlaşıldığına göre kazılacak yerler dağlık ve taşlık değildi. Kanal kazıldığı takdirde civar arazi gittikçe ilerleyecekti. Yiyecek maddeleri ve odun Anadolu'dan İstanbul'a kelekler ve salları vasıtasıyla kolaylıkla gelebilecek ve böylece ucuza mal edilmiş olacaktı.

Sinan Paşa'nın teşebbüsü ve heyetin incelemeleri uygun görüldü. Mer-

hum Mahmud Paşazade Hasan Paşa bu işin basma getirildi. Sabık Budin defterdarı Emin Ahrned Efendi, divan kâtiplerinden Mustafa Efendi kâtip tayin edildiler. Kendilerine kanalın kazılması, amelenin toplanmasına dair çok etraflı talimat verildi. Bundan anlaşıldığına göre Sapanca - İzmit kanalının kazılmasına Anadolu ve Sivas Beylerbeyleri ve bunlara bağlı amelelerle beraber, her sancağın yiğitleri Karaman, Dulkadir ve Erzurum Beylerbeylerinin yerine sancak beyleri ve onlarla beraber «beş binde bir hesabına göre» amele, alaybeyleri ile birlikte gelecekti. Bunlardan memur olan beylerbeyiler ve sancakbeyleri, alaybeyleri, zuemâ ve çeribaşılardan bu vilâyetlerde zeamet ve timarları olan müteferrikalar, çavuşlar ve dîvân kâtipleri, defter-i hakanî maliye ve hazine kâtiplerinden vesair erbabı tımardan beşbinde bir ameleleri yollanacak, hepsi deftere kaydedilecekti. Amele göndermeye gücü yetmeyen ve bizzat kendileri gelen sipahiler bu işte kullanılacak; ancak gelen sipahinin çalışacak kuvveti yoksa, amele adedinde düşüklük olmaması için, sipahilerden güne yirmi beşer akçe. hesabı ile altı aylık amele bedeli tahsil olunacaktı. Kanalın kazılmasında çalışan mimarlar, mühendisler, su yolcular ve diğerleri deftere kaydedilecekti. Kanalın kazılmasına gelen beylerbeylerinin ameleleri isimleri yazılmak üzere

deftere kaydedilecek bedel vermek isteyenlerin de bedel paraları tahsil olunacaktı. Karşı gelenlerin dirlikleri ellerinden alınacaktı.

KaneJların kazılması için gerekli yerlere hükümler yazıldığı gibi kızılca müsellemlerin (1) ödedikleri paralardan o sene bin akça, gelecek sene için de bin akça he-sabı üzere her bir ocaktan ikişer bin ak-ça toplanmıştı. Bu şekilde toplanan para-ların yekûnu bin yetmiş beş akçaydı.

(1) *Yeniçeri teşkilâtı kurulmadan önce Osmanlı beyliğinde mevcut bulunan muvazzaf süvari askerine müsellemler, yaya-larına ise «piyade» denirdi. Bunlar, savaş zamanı askerî hizmette kullanılırlar, sulh zamanlarında ise ziraatla meşgul olup buna karşılık her çeşit vergi ve tekliften muaf tutulurlardı. Yeniçeri teşkilâtı kurulduktan sonra geri hizmetlerinde ve eyalet askeri olarak kullanılmışlardır. Bunlar oturdukları bölgede iki kısımdırlar. Kırklareli havalisinde oturanlara Kızılca müsellemler denirdi.*

Dîvân bu kararları aldıktan sonra Kocaeli beyine, mukataat müfettişi olan Sapanca kadısına da bir hüküm yolladı. «Sakarya nehri işi için tayin olunan kimselerin kendisine mürecaatlarında gerekli hizmetlerin yapılması» tenbih ve tavsiye edildi.

Haslar kadısına yazılan bir hükümde de idaresi altındaki lağımçı tayfasının

Sapanca gölünün su yolunu kazmak için kaydedilip adı geçen yere gönderilmesi emredildi. Bunu haber alan lağım-cılardan çoğu zenginlerin bahçelerine ve başka yerlere sığındılar. Bunların toparlanıp iş başına getirilmesi için lağım-cıbaşı Ali Ağa'ya kesin emir verildi.

Ameleler ve memurlar gelir gelmez kazıya büyük bir faaliyetle başlandı, Çalışmaları bizzat görmek isteyen Sinan Paşa, serdar Ferhad Paşa, Anadolu kazaskeri Ali Efendi ve devlet erkânından bazıları Kaptan Hasan Paşa'nın baştar-dasjyla kanal kazısını teftiş etmek üzere oraya gitmeye memur edildiler. Bir salı günü dîvân toplantısından sonra Sinan Paşa ile devlet erkânı bir çektiri ile İzmit'e hareket ettiler. Vezir Nişancı Abdülmuhîy Efendi hastalanmıştı. «Tuğray-ı şerîf meşakkatî» Mahmud Paşa hazretlerine verildi,

Sinan Paşa ve diğer devlet adamları üç gün kadar Sakarya ve çevresini incelediler. Halk, mimarlar ve mühendislerle birlikte geri dönünce de müşahedelerini anlattılar. Ne var ki bütün bu teşebbüsler boşunaydı. Devlet ilerigelenlerinden bazıları bu işlerle uğraşmaktansa İngiltere ve İspanya işleri ile uğraşmayı ve Akdeniz hâkimiyetini kaybetmemek için donanma çıkarmanın daha muvafık olacağını söylüyorlardı. Bunun üzerine Üçüncü Murad Sapanca - İzmit kanalının kazılmasından vazgeçti. Hattâ niçin vazgeçtiğini de şöyle izah etti:

«Terki mutlaka lâzımdır. Din ve devlete gerekli bir iş değildir. Memleket fakirlerinin mihnet ve meşakkat çekip türlü şiddet ve zulümle işe koşulmaları gerekmez. Saltanatımızın mühim işlerinin başında donanma gemileri yaptırıp bunları tamamlamak gelir. Odunu şimdiye kadar nice olageldiyse yine aynı şekilde tedarik etmek gerekir.»

Üçüncü Murad'ın, vezirlerin tezviri ile verdiği bu karar «kelâm-ül mülûk mülûk-ül kelâm», sayıldı. Sinan Paşa'nın her türlü ihtirası ile beraber vatan için pek faydalı olan ve Anadolu halkına refah getirecek bu teşebbüsü «vezîr-i âzam hazretlerinin kendi kabây-ı izzî

için sa'y ve kasd» şeklinde kabul olundu,

O sırada Akdeniz'e donanma gönderilmesi meselesi bu tezviri örtmek için haklı bir sebep yerine geçti. Kanalin kazılması için gelen ameleler memleketlerine gönderildiler. Anadolu'nun birçok yerlerinden gelecek olan ameleler daha gelmemişti. Anadolu beylerbeyisine yazılan bir hükümde Sakarya işinden vazgeçildiği, bu hizmetlilerin yerli yerine gitmeleri ırgat akçası namıyla kimseden para alınmaması, fakirlerin inciltilmemesi hattâ ahaliden nesne alınmış ise sahiplerine «red» edilmesi emredildi.

Kızılca müsellemlerden alınan paranın telâfisi için de bir karar alındı. Kızılca

Hümâyûn'un denize açılması hususu çok daha mühim olduğundan Sakarya işinden vazgeçilip donanma tedariki hususu öne alınmıştır» şeklinde idare-i kelâm edildi, hulâsa 25 rebîülevvelde başlayan bu teşebbüs 50 gün sonra durduruldu.

O sene kapdân-ı derya olan Cağalazâde Sinan Paşa kuvvetli bir donanma ile Akdeniz'e çıkmaya hazırlanıyordu, İspanya Kralı II. Felipe'nin Portekiz tahtına tecavüz etmesi, Fransa, İngiltere hattâ Almanya'nın hiddetlenmesine sebep olmuş, Avrupa'da II. Felipe ve İspanya aleyhinde galeyan meydana gelmişti. Türk düşmanlığı ile tanınan Felipe'ye karşı aynı galeyanın Türkiye'de de meydana geleceği tabîi idi,

İnebahtı bozgunu henüz unutulmuş değildi. O tarihten sonra Sokullu'nun faaliyetleriyle hazırlanan ve kuvvetini yeniden kazanan Türk donanması Akdeniz'de söz geçirecek bir duruma gelmişti. Bu sırada İngiltere Kraliçesi Elizabeth Portekiz kralının, Fas emîri nezdinde duran oğlunun kurtarılmasını rica etti. Dîvân bu ricayı dikkate aldı. Portekiz kralının oğlunu alıp İstanbul'a getirmek üzere Fas'a yedi kalite ile dergâh-ı âlî çavuşlarından birini gönderdi.

Fas emîrine bu isteği açıkça belirten bir mektup yazıldı. Hattâ İspanya kralının düşmanlığı hatırlatılırken: «Bundan önce İngiltere kraliçesi bir mektup göndererek dostumuza dost düşmanımıza düşman olmağla Âsitâne-i Saâdet'e itaati sermaye-i devlet bilmeyen İspanya Kralı ile daima cenk etmekten

geri durmayıp ve Portekiz hâkimi de Kraliçe'ye İspanya ile savaşa yardımdan geri durmadığı» beyan edildikten sonra şöyle dendi: «İlkbaharda inşallâhü Taâlâ Donanmay-ı Hümâyûn denize açılacaktır. Adı geçen Portekiz hâkiminin oğlu Âsitâne-i Saâdet'imde hazır bulunmalıdır. Bu cihetle o şahsın çok acele olarak bu canibe gelmesi gayet uygun olmağla bu bâbta zuhura gelecek hizmetlerinizin teşekküre lâayık olacağı muhakkaktır.»

zılca müsellemler zaten koyun işleriyle meşgul olurlardı. Sakarya meselesi kalınca bunların ertesi yıl verecekleri biner akçadan vazgeçildi. Geri kalanının iadesine lüzum görüldü. Para hazineye girdiği için oradan verilmedi. Müsellemlerin bedellerini toplamaya memur olan Mehmed Çavuş'un topladığı paradan verilmesi emredildi.

Sakarya işine memur olan defterdar Ahmed Efendi'ye yazılan hükümde; «İnşallâhü Taâlâ bu sene Donanmay-ı

Tarihte Aksaray

Fâtih
Sultan Mehmed'in İstanbul'u
fethinden sonra Konya Aksaray halkının büyük
çoğunluğu İstanbul'a getirilerek buraya yerleştiğinden
semte Aksaray denilmiştir.

Erdeam Yüzel
Hayat Tarih Mecmuası

İstanbul'un en eski semtlerinden biri olan Aksaray, son yıllarda tanınmıyacak kadar değişmiştir. Günden güne artan şehir nüfusu, yolların ihtiyacı karşılamaması, burada büyük bir imar faaliyetinin başlamasına sebep olmuştur. Bu arada daracık yollar genişletilmiş, trafik ferahlamış ama pek çok tarihî yapı da ortadan kalkmıştır.

Günümüzden birkaç yüzyıl önceki Aksaray'ın değil sadece yapıları, tabii şartları da değişti. O zamanlar surların dışındaki Bayrampaşa'dan çıkan ve Aksaray'ın ortasından geçen Bayrampaşa deresi (Likus) Yenikapı'dan Marmaraya dökülürdü. XVIII. yüzyılın tarihî kaynakları Aksaray'ın ortasındaki ahşap bir köprüden söz ederek, denizden buraya kayıkla gelmenin mümkün olduğunu kaydederler. Ayrıca yağın şiddetli yağmurlardan Bayrampaşa deresinin taşıdığını, etrafa suların bastığını da sözlerine ilâve ederler. Bu dere zamanımıza gelememiştir. Ne var ki, yağın şiddetli yağmurların burasını göl hâline getirdiği karşıdan karşıya geçmenin bir mesele olduğu da bilinen bir gerçek...

TARİHTE AKSARAY

Bizans çağında Bovis diye tanınan bu semte Aksaray ismi İstanbul'un fethinden hemen sonra verilmiştir. Fâtih Sultan Mehmed'in vezîr-i âzami İshak Paşa, Karaman seferi (1470) sırasında Karamanoğlu Kasım Beyi mağlûp ederek, Konya Aksaray'ı'nı zaptetmişti. Bundan sonra padişahın emri ile kasaba halkının büyük çoğunluğu İstanbul'a getirilmişti. Bu halkın yerleştiği semte de geldikleri yere nisbetle Aksaray denilmiştir.

Kanunî Sultan Süleyman zamanında yeniçeriler için Aksaray'da büyük bir kışla inşâ edilmişti. Yeni odalar diye isimlendirilen bu kışlanın Osmanlı târihinde ismi sık sık geçmiştir. Bunun da başlıca sebebi birtakım isyanların Yeni Odalar'da hazırlanması, nifak tohumlarının yine burada filizlenmesidir. Bunun yanında yeniçerileri ortadan kaldıran Vak'a-i Hayriye olayı da burada cereyan etmiştir.

AKSARAY YANGINLARI

Tarih boyunca Aksaray'ın uğradığı yangın felâketlerinden daima söz edilmiştir, İstanbul'un ahşap olan hemen her köşesi gibi burası da defalarca yanmış, mahalleleri yutan alevler pek çok evi silip süpürmüştür. Bunlar arasında Karakolhane yangını (1863), Yusuf Paşa yangını (1867), Guraba Hüseyin Ağa yangını, Selim Paşa Yokuşu yangını (1903) maddî ve manevî büyük zarara yol açmıştı. Ayrıca Horhor yangınında (1890) 200, Aksaray yangınında (1911) 2400 evin kül olduğunu belirtirsek bu felâketin büyüklüğü kendiliğinden ortaya çıkar.

ESKİ CAMİLER

Aksaray'da yıkılan dinî yapıların başında Çakır Ağa, Camcılar, Oruç Gazi (İsmail Ağa), Baba Hasan Alemî ve Şirmend Çavuş camileri gelmektedir. Bunlardan Çakır Ağa Camii Aksaray karakolu yanında, Yedikule'ye sapan yolun hemen üzerinde idi. Vakfiyesinden öğrendiğimize göre, 1547'de Çakır-ıbaşı Çakır Ağa'nın yaptırdığı bu caminin hazîresinde Fâtih Sultan Mehmed devrine ait mezarlar ile Telli Dede'nin kabri bulunuyordu.

Murad Paşa camii civarında bulunan Camcılar, diğer ismi ile Guraba Hüseyin Ağa Camii ise yine Fatih Sultan Mehmed devrinde inşâ edilmiş bir yapı idi. Aynı tarihlerin Oruç Gazi Mescidi ikinci banisi İsmail Ağa'nın ismi ile tanınmıştı. Ahşap çatılı, kısım kârgir, orijinal bir yapı olan Oruç Gazi Camii aynı ismi taşıyan ilkokul yanında, Atatürk Bulvarının alt seviyesinde bulunuyordu. İnce uzun servileri ile İstanbul'un pitoresk köşelerinden birini meydana getiren bu güzel yapı 1958 yılında yıktırılmıştır. Yıkılan camilerden bir diğeri de Baba Hasan Alemî Camii'dir. Fâtih Sultan Mehmed'in alemdarının, Atatürk Bulvarı üzerindeki bu yapısı da yıkılmış, üzerinden ne yol geçmiş, ne de bir şey yapılmıştır. Diğer taraftan Yavuz Sultan Selim zamanında yapılan Şirmend Çavuş Camii'nin yeri Haseki Hastanesinin önündeki yeşil saha idi. Cami, çeşme, hazîre ve Şirmend Çavuş'un açık türbesi ile güzel bir görünümü olan bu yapı da yıkılmış bulunmaktadır.

DİĞER YAPILAR

İstanbul'un en büyük ve en eski ha-

Aksaray meydanındaki Murat Paşa camii ve sağda Vatan caddesi.

Pertevniyal Valde Sultan camii.

mamlarından biri sayılan Aksaray Hamamı ile Tevekkül Hamamı da bu arada yıkılarak ortadan kaldırılmıştır. Murad Paşa'nın Aksaray hamamı ismi ile tanınan çifte hamamı Vatan Caddesi açılırken yıkılmış, yeri boş kalmıştır. Anıtlar Yüksek Kurulu Tevekkül hamamının korunmasına, sadece sonradan yapıya eklenmiş ahşap kısmının yıkılmasına karar vermişse de iş olup bitliye getirilmiş, hamam bütünüyle ortadan kaldırılmıştır.

Şimdi gelelim yıkılarak yok edilen çeşmelere. Yusuf Paşa Çeşmesi, Hakkı Paşa Çeşmesi, Hacı Ahmed Pasa Çeşmesi yıkılan çeşmelerden tespit edebildiğimiz sadece birkaç isim... Bunun yanında Aksaray Karakolu arkasındaki Oğlanlar tekkesinin çeşme ve sahibini biraz şanslı sayabiliriz. Çünkü bu küçük yapı Murad Paşa Camii avlusuna yeni baştan monte edilmiştir. Fakat türbenin yanındaki helası bütün çevrenin minibüs şoförlerinin tuvalet ihtiyacını karşılayarak!

Aksaray'ın-daima sözü edilen yapıların-

dan bir diğeri de karakolu idi. Cerrahpaşa ile Millet caddelerinin kavşağında yer alan Aksaray karakolunun bulunduğu yerde, geçmiş günlerde bir yeniçeri kolluğu vardı. Yeniçerilerin ortadan kaldırılmasından sonra burası kârgir bir yapıya çevrilmiştir. Aksaray'ın hatırlı kişileri mimarî yönden pek değerli olmayan bu yapının balkonunda yangın dönüşü eski tulumba takımlarını seyrederdi. Bu yapı da 1957 yılındaki imar faaliyeti sırasında yıkılmıştır.

Kısaca sözünü etmeğe çalıştığımız bu yapılar dışında Aksaray'da bir kahvehane, bir park ve bir has fırın semtin bir başka özelliğini meydana getiriyordu. Daha ziyade semt esnafı ile ayak takımının rağbet ettiği Yeşil Tulumba kahvehanesinde, meşhur pehlivanlardan Kara Ahmed kalp krizi geçirmiş, son nefesini vermeden önce tutunduğu parmaklıkları birbirine geçirmişti.

Bugün yerinde yeller esen Aksaray parkının bulunduğu yerde vaktiyle Sütçü Bostanı vardı; 1937-1938 yıllarında tanzim edilen bu park aşağı yukarı Vatan caddesinin karşısına geliyordu. Semt halkının rağbet ettiği, çoluk çocuğun hava aldığı, gençlik yıllarının ilk flörtlerine sahne olan bu park da bugün yoktur. Bunun yanında Aksaray çarşısının en eski yapısı olduğundan söz edilen Aksaray fırını da aynı tarihlerde yıkılmıştır. Bu fırın bir zamanlar Aksaray'ı titreten yeniçeri ağalarından Hüseyin Ağa'ya ait idi.

Yazımızın başında belirttiğimiz gibi Aksaray'ın tarihî çehresi çoktan kaybolmuştur. Bugün artık geniş caddeler, Pertevniyal Valde Sultan camii ezen köprü ile öğüneceğiz. Aksaray'ın tarihî çevresi, tarihî yapıları mı? Onları unutun artık!..

Murat Paşa camiinin avlusundaki sebil.

Bostancılar

Mahmud Şevket Paşa
Osmanlı Asker Teşkilatı ve Kıyfetleri
Harbokulu Matbaası 1325 (1907)
Sadeleşiren: H.Veyssel Güteryüz

Bostancılar asker olmakla beraber padişahın bahçelerini ve bütün saray ve kalelerin bostanlarını korumakla görevli ve dolayısıyla sarayın özel hizmetkârı makamındadırlar. Padişahın ve bütün saray mensuplarının kayıklarını da çektikleri gibi, kulluk görevini yaparak, yollarda, haydutluk ederek ülkenin asayişini bozan kimseleri tutuklarlar.

Bu ocağın diğerlerinden bağımsız iki başı vardır. Bunlara Bostancıbaşı denir. Biri Edirne şehri ve sarayının ve civar yerlerin memuru olup, maiyetinde 3.100 bostancı vardır. Diğer öncekinden daha büyük olup, İstanbul'da oturur ve maiyetinde 6.000 bostancı bulunur. İkinci Bostancıbaşının hüküm alanı pek geniş olup, İstanbul ve civarında bulunan bütün saray ve köşkler ve İstanbul limanı ile Boğazını ve Tuna nehri başından başlayarak Aynaroz dağına kadar olan sahillerin yönetimi ona verilmiştir. Saray-ı Hümayûn'da nazır mesabesinde olup, taşraya sürülecek veya başka şekilde cezalandırılacak siyasî mahkûmlar ona teslim olunurdu.

Bu Bostancıbaşı, koltuk vezirlerindendir. Padişahla temas edebilenlere böyle denilir. Padişah gezmek için kayığa binerken Bostancıbaşı da elini padişaha uzatır ve dümeni tutmak suretiyle kayığı idare eder. Bundan dolayı padişah ile laubali şekilde konuşabilir. Çünkü padişah denizde ve sahilde gözüne çarpan bir şey görse, ona sorar. Sarayda askerin başı olduğu için yalnız bostancıbaşı padişah gibi sakal bırakır, sarayın diğer mensupları, hatta şehzadeler bile tıraşlı olurlar.

Bostancıbaşından sonra Bostancı Kethüdası ve Bostancılar Odabaşısı gelir.

Haseki Ağa, Bostancıbaşının yokluğunda görevini haseki ağa yapıp maiyetinde bostancıların seçilmişlerinden 30 haseki bulunur. Bunların görevi padişahın emirlerini gereklilere tebliğ ve icra etmektir. Bu nedenle padişahın arkasından giderler. Merasim günlerinde padişah ve saray erkânı yola çıktığı zaman hasekiler önden yol açarlar ve yol üstünde seyircilere ayağa kalkmalarını emrederler. Bu gibi günlerde ata binmiş olup ellerinde uzun beyaz değnek ve belle-

rinde kılıç vardır.

Tuzbaşı Ağa ise Bostancılardan olup, Padişah sefere çıktığında gerekli eşyayı ve erzakı temin etmek ve saklamak buna ait bir görevdir.

Bostancı ocağından olan Kayık Kapıcı Ağası Bütün saray mensuplarının kayıklarına bakmakla mükelleftir.

Diğer bostancılardan olan Mumcular Ağası, maiyetindeki mumcuların başıdır. Usta ise Padişahın kale, köşk ve saraylarının muhafızıdır.

Bostancıların ocağı birçok odalara ayrılmıştır. Bunlar yeniçeriler gibi maaş alırlar. Barata denilen serpuşlarından başka, diğer elbiseleri de yeniçerilerin aynıdır. Barata, çanta biçiminde erguvânî saya çuhadan yapılmış ve arka tarafa eğilmiş bir serpuştur. Bostancı ocağı ancak padişah sefere çıktığı vakit savaşa gider. Yalnız Sultan Mahmud zamanında padişah savaşa gitmediği halde 4.000 bostancının Kırım'da Ruslar'a karşı savaşa gönderildiği rivayet edilir.

Diğer Görevliler

Bostancı ocağından başka sarayda hizmet eden diğer piyade askerler de vardır ki, bunlar sarayın adi hizmetlerinde kullanılırlar. Örneğin, aşçı, çamaşırcı, baltacı, yedekçi, helvacı gibi. Yani bunlar askerden çok sarayın özel hizmetkârı olup, hepsi birden, bir bölük oluşturur ve böylece sarayın muhafazası işini görürler.

Bu hizmetçiler arasında gerçek asker sınıfına mensup olan yalnız peyklerdir ki, bunların 24 başı olup, merasim günlerinde padişahın önünden ve iki tarafından giderler. Yani bir çift peyk, bir tarafta, bir çift solak diğer taraftadırlar. Romalılar gibi, kıyafetiyle ve başlarında uzun ve tezhipli gümüş serpuş ve serpuşun ön tarafında yükselmiş bir tüyü bulunduğu ve ellerinde iki ağızlı ve teber denilen bir balta olduğu halde yer alırlar. Başlarına peykbaşı denilip sarayın beyaz hadımağası olan kapıağasının maiyetindedir.

Cebeci

Bu ocakta 6.000 kadar cebeci bulunup kışlaları Ayasofya'dadır ve çeşitli odalara ay-

rılmıştır. Bu odaların iç idaresi yeniçerilerin aynıdır. Başlarında cebecibaşı denildiği gibi her odanın da odabaşısı vardır. Başlıca silâh depoları, silâhlar ve istihkâmlar, bu ocağın elinde bulunup birçok kez ispat ettikleri gibi bunlar en çok terbiyesiz ve asi askerlerdendir.

Topçular

Sayıları 10 ilâ 12 bin olup, başlarına topçubaşı denir. Topçubaşı, aynı zamanda Topthane Nazrî'dir. Çünkü Osmanlılar daima tunçtan yapılmış top kullanırlar. Avrupa devletlerinden hiç biri top konusunda onların avarına ulaşamayıp yalnız savaş gemileri için demir toplar yaptırmaya başlamışlardır.

Bunlar arasında humbaracı denilen başka bir sınıf vardır ki, 600 kişiden ibarettir ve başlarına humbaracıbaşı denir. Top arabacıları da top ve diğer malzemeleri götürme görevinde olup, başlarına da aynı isim verilir.

Eskiden akıncı ve eşkinci adıyla diğer askerî sınıflar da bulunurdu ki, bunların görevi savaş sırasında mermi ve tüfek taşımak, yol düzeltmek ve küme küme akın yapmaktan ibaretti. Bunların sayısı çotur. Rume- li tarafında 40.000 ve Anadolu tarafında da 40.000 kişiye çıktılarsa da III. Sultan Mehmed devrinde yani hicretin 1004 (1595) tarihinde Eflâk beylerinden Mihal'in kıskırtması olayında bunlar Tuna'nın ilerisinde Yerköyü ovasında yaptıkları savaşlar sırasında çok kırıldılar ve âdeta mahvoldular.

Sipahiler

Farsça'da asker anlamında olan sipahi kelimesi, Türkçe'de yalnız süvari askere denilir. Bunlar meşhur ve kalabalık olup kendilerine zeameti! ve tımarlı zaim denir ve maaş yerine kendilerine tahsis edilen arazinin gelirini alırlar. Çünkü eski Osmanlı padişahları arazi zapt ettikçe bazı yerleri (bilhas- sa kilise, manastır gibi müesseselere ve küçük hükümdarlara ait araziye) süvari askerlerine maaş mukabilinde terk ettiler. Bu gibi arazi bazen padişah tarafından hizmetleri geçen askerler ile saray memurlarına parasız verildiği gibi, bazen de müzayede ile satılırdı.

Osmanlı' devrinde Birinci Odanın Ahçı Başı

Birinci Ortanın Aşçı Ustası

Bayına saçaklı ve tepesi kırmızı bir tepesi kırmızı bir tepesi kırmızı bir «kalafat» ve arkasına kendisi kısa ve kolları uzun bir kürk ve bunun içine kırmızı «dolama» ve bunun da içine bir nimtin ve bacağına mavi şalvar ve dizine mor «tozluk» ve ayağına kırmızı yemeri giyer idi. Ve başına madeni kuşak bağlayıp içine alameti mahsusai olmak üzere uzun bir bıçak sokar idi.

Her ortada orta efradının ta'amını ihzara me'muren bir usta bulunub kendisine muavenet için maiyetine yapmak civelek tabirleriyle bir kaç nefer verilir idi.

Ortanın matbahı orta efradının hasbihanesi dahi olduğundan orta zabitlerinden odabaşı tarafından verilen evamire göre asçı usta manbusesini tevkiif ve muhafaza ve temviri bend etmeğe dahi me'mur olduğu cihetle orta zabitanından da ma'dud bulunur idi.

Birinci orta ustası sair ortalarından mümtaz olduğundan kıyafeti de sairlerine benzemez idi.

Mahmud Şevket Paşa
Osmanlı Asker Teşkilatı ve Kıyfetleri
Harbokulu Matbaası 1325 (1907)
Sadeleştiren: H.Veysel Güleriyüz

برخی در نزدیکی دانشی

İstanbul'un Aynası

Mir'at-ı İstanbul

Yazan: Mehmed Raif

Günümüz Türkçesine Çeviren ve Fotoğraflar: H.Veyssel Güleryüz

(Geçen Sayıdan Devam)

Akarca Mescidi

Cihangir yakınları ve civarında olan bu mescit, Kalyoncular Defterdarı olan İlyas Bey tarafından yaptırılmıştır. Onun kabri mescidindedir. Yanı başında Kasımpaşa'da bulunan Piyâle Paşa Câmii yakınında terk edilmiş zâviyesinde şeyh iken ölen Ali Vâhidî Efendi gömülüdür. Burası zaviyedir.

Kapısı üzerinde kayıtlı olan tarih aşağıdadır:

*Cenâb-ı bânî-i hayrât defterdar İlyas Bey
Yapub gitmişdi beytullah-ü sin bir
menzil-i tevhid*

*Muahharen âlî-yü ahdiyle Mustafa âsa
Pek çok zatlar bu dâr-ü feyz eylemiş tes'îd
Mürûr-u ezmine her vechile vîrân etmiş-
ken*

*Bu def'â sakfı-ı erkânı menârı oldu nev-i
te'yîd*

*İmâmı bulundu Hoca Fu'âd'ın hüsn-ü
ekdâmı*

*Kilub ehl-i imânı bu yolda eyledi teşyîd
Dedik İslâma tebşîr ile târihini İsmet
Bu âlâ mescidi etdi ehl-i sa'i ile tecdîd
1306*

Anlamı:

*Hayırı yapan defterdar İlyas Bey cenap-
ları*

*Yapıp menzilini birleştirerek Kâbe'ye git-
mişti*

*Sonra da yemini ve sözüyle Mustafa gibi
Pek çok kişi bu feyz makamını kutladı
Geçen zaman içerisinde böylece harap
olmuşken*

*Bu kez damı ve diğerleriyle minaresi ye-
niden sağlamlaştırıldı*

*İmamı bulunan Hoca Fuad'ın iyiliği ve
kederleri*

*İman sahiplerinin bu yolda imânını kuv-
vetlendirdi*

*İslâma dedik müjdeleyerek tarihini İsmet
Bu yüce mescidi halkı ile yeniledi
1888*

Sokağın içine rastlayan duvarı üze-
rine [Kelime-i tevhid ile merhûm ve ba-
ğışlanmış Şeyh Ahmed Efendi âlâmım
rûhuna] yazısı kayıtlıdır.

Ketencizâde Ömer Paşa Mescidi

Cihangir yakınında olan bu mes-
cit Bağdat valiliğinde bulunan Manav-
gatlı Ömer Paşa tarafından yaptırılmış-
tır. Ömer Paşa hayır yapmaya meyilli ol-
duğundan İmâm-ı Âzam hazretlerinin
türbesini tamir ettirip İmam ebû-Yusuf
hazretlerinin kabirlerini yenileyerek bü-
yük bir kubbe yapıp meydana getirmiş
ve çok miktarda gelir kaynağı sağlamış-
tır. Bağdat'da Kemriye Câmii yakının-
da bir de medresesi vardır. Dîvan kâtibi
olan merhum Tâibî'nin "Ta'miye Târihi"
üzerine söylediği tarih aşağıdadır:
*İrşâd-ı gûşuma üzere şeş-ü cihatdan kim
Bu dâr-ı âlimi binâ eyledi Ömer Paşa
1091*

Anlamı:

*Altı yönden kulağıma gelen ses ki
Bu âlemin mekânına bina yaptı Ömer
Paşa*

1680

İmâm-ı Âzam civârında olan büyük
set tamir edildiğinde Tâibî Efendi aşağı-
daki tarihi söylemiştir:

Tâibî bendesi söyledi târih-i sâlini

*Sed-dü güzîn hayr-ü ceddidi Mahmed'i
1092*

Anlamı:

Tâibî kulu söyledi tarih yılını

*Bu güzîde set Mehmed'in yeni hayırındır
1681*

Behruz Kalesi ile Bağdat Kalesi ara-
sında olan büyük bir hanın yapımının
bitiminde Nazmizâde'nin söylediği tarih
aşağıdadır:

*Şu vâlâ mekân Sultan Süleyman Han
hâkânın*

Vezîr-i mestûr-i râ-yı Ömer Paşa-yı âlî câh

Firuz Ağa Camii.

Olub üç def'a bürûc-u evliyâyâ vâli ve hâmi
Behşet-i âbâdı kıldı nice hayriyle ser-te-gâh
Emîn etdi tarîk-i müslümânı eyleyüb gûşeş
Binâ kıldı murâd üzre bu hânı hîbetullâh
Ribât-ı köhnedir bu dâr-ı dünyâ her ko-nan göçer
Heman Bâkî cihanda böyle hayrat hâtıra-hâh
Çıkub bir bende-i dâî dedi bünyâdına târih
Binâ kıldı Ömer Paşa bu hânı fi-sebîlullah
 1100
 Anlamı:
 Sultan Süleyman Han hâkânın bu yüce mekânında
 Ömer Paşa ki makamı yüksek vezirin fikri ile istekli
 Üç kez Bağdat şehrine (74) vali ve himâyeci olup
 Cennet gibi imar etti bir çok hayır ile her tarafını
 Çalışarak İslâmiyet yolunda olanları gü-venli kıldı
 Allah'ın bağışlaması için, istek üzerine bu hanı yaptı
 Köhne bir han gibidir bu dünya ülkesi, her gelen gider
 Bâkî, cihanda böyle bir hayır işte, hatıra gelen
 Çıkıp dua eden bir kulu dedi yapımına ta-rih
 Ömer Paşa bu hanı Allah rızâsı için yaptı
 1688
 (74) Burû-i Evliyâ: Bağdat şehri

Ömer Paşa, Elmalı kazasında yaptırdığı câmide gömülüdür. Tophane'deki câmi-sinin minberini Topçubaşı Abdülkerim Ağa koydurmuştur. Civârındaki hamam bu mescidin vakfıdır. Yokuşun başında olan metin aşağıda yazılıdır:
 [Zamân-ı Sultan Mahmud Hân-ı Gâzî'de binâyâ muaffak oldu ser halîfe-i ruznâme-i evvel Anmed Efendi târihle ta'mire himmet ahâli-yi mahâle 1218]
 Anlamı: [Gâzî Sultan Mahmud Han zamanında yapımına muaffak oldu, birinci ruz-nâmecî, baş halife Anmed Efendi 1218 târihinde tamiri için mahalle halkına himmet etmiştir 1803]

Cihangir'e yakın bir evin köşesinde gömülü olan kişinin mezar taşında yazılı olan metin şudur : [merhum ve bağışlanma isteyen Mehmet Çelebi bin yılının Şevvalinde]

Firuz Ağa

Cihangir ile Beyoğlu ve Tophâne arasında bulunan bir yer olup Beyoğlu tarafına yönelik olduğundan deniz tarafı

görünmez.

Firuz Ağa Mescidi

Tophâne yakını ve civârında olan bu mescit saray ağalarından Firuz Ağa isimli bir kişi tarafından yaptırılmıştır. Minberini hayır ve hasenat sahibi Emine Hâtun koydurmuştur.

Bu câmi mekânı cennet olsun Âdil Sultan Mahmud Han hazretlerinin saltanatları zamanında yenilenmiş ve kapısı üzerine aşağıdaki tarih işlenmiştir:
 Câmî-i âsâr-ı nusret hâfız-ü erkân-ı dîn
 Hân Mahmûd-u muzaffer nasr-ı şerh metîn
 Muhabbet-i feyz hüdâ sertâc-ı şâhân-ü cihân
 Müktedâ-yı ehl-i sünnet pîşüvâ mü'minîn
 Hutbesin nâ-meyz uruş üzere yazmış kudmiyân
 Zîb-ü mihrab-ı hilâfet âyet feth-ü mübîn
 Oldu yâver-i baht-ı Firûz bu âlînin
 Rûh-u sâhib-i hayrı ihyâ eyledi şâh-ü güzîn
 Şimdi pertevlendi tâb-ı lütfu şehinşâha ile
 Yandığına yanmasun bu ma'bed ferhat-ı râhın
 Çâr mezhebde müsellemler binâ-yı dil-keşi
 Dört yol ağzında ne zîbâdır şimdi bu cây-ı bihîn
 Tâb-ı mahşer eylesün mülcâ o şâh-ı âlemin
 Ehl-i tevhide hümayun sâyesin rab-ül-emîn
 Secde-i şükran ederek yazdım Lebîb târih
 Yapdı câmi-i Hân Mahmûd imâm-ül-müslimin
 1239
 Anlamı:
 Din adamlarına ve hafızlara yardım es-ridir câmi
 Mahmud Han, Nasr suresinin metnini ba-şarıyla açıklayan
 Allah'ın feyzini indirdiği, cihan şâhının baş tâcı
 Sünnet ehlinin önderi, müminlerin reh-beri
 Hutbesini tertemiz gökte yazmış melekler
 Hilâfet mihrabının süsü, âyeti âşikâr
 Bahtiyar olmasına yardımcı oldu bu yü-cenin
 Hayır sahibinin ruhunu ihya etti o seçkin padişah
 Şahlar şâhının lütfunun gücü ile şimdi ay-dınlandı
 Ferhat'ın yolunda yandığına yanmasın bu mabet
 Dört mezhepte müslümanları cezbeden binayı
 Dört yol ağzında ne güzeldir şimdi bu âlâ yer
 O âlemin şâhının yeri mehşere kadar kal-

sın
 Müslümanlar bütün âlemlerin rabbi saye-sinde mutludurlar
 Şükranla secde ederek yazdım Lebîb tari-hini
 Müslümanların önderi Mahmud Han câmiyi yaptı
 1823

Câmi zeminden yüksektir.

Burada bir çeşme üzerinde dikili bu-lunan taş üzerinde kayıtlı metin aşağıdadır:

[Rüzvan Mehmed Çavuş'un vakfıdır. (Sayfa 353) bu musluklar ve arasında berri mâil kasab dükkanı ittisâlinde mahv olmuş bulunan âb-ı keşi râhı bunu dahî ihyâ edüb Ahmed Paşa oldu bânî-i sâni hem târih-i ihdâs 1057]

Anlamı: [Ridvan Mehmed Çavuş'un vakfıdır, bu musluklar arkasında meyilli duran kasab dükkanı yanında harap olmuş bulunan susuz su yolunu da canlandıran Ahmed Paşa oldu ikinci yapımcısının meydana getirme târihi 1647] ve ta-mir tarihi 1851'dir.

Alt tarafında yazılı olan güzel beyitler aşağıdadır:

Pek mevkîinde yapmış bu zîbâ çeşmeyi
 Kevser gibi iç suyu bânîsine eyli du'â
 Lâkin mürûr-u vakt ile köhne pezîr olmuş idi

Tecdîde nakd-ü himmeti sarf eyledi Top-cu Paşa
 Arz eyledim târihini çün dâne-i güher ârîb
 Yapdı güzel bu çeşmeyi Ahmed Paşa-yı pür sühâ
 1268

Anlamı:

Çok iyi yerinde yapmış bu güzel çeşmeyi
 Kevser gibi suyunu iç yaptıranı dua et
 Ancak geçen zaman ile harap olmuş idi
 Topçu Paşa canlandırmaya himmetle naktini sarf etti
 Olgun inci taneleri gibi tarihini sundum çünkü
 Çok cömert Ahmed Paşa bu güzel çeşme-yi yaptı
 1851

Yakınında olan ilkokulun kapısı üstünde bulunan taş üzerinde yazılı beyitler aşağıdadır:

Binâ etmiş idi bu mektebi Firuz Ağa merhum
 Remâd olmuş Tophâne harîkinde yanub eyvâh
 Gören mü'minler arsa kalmasın hiç etme-yüb tecâvüz
 Kurarlardı gönülden ser-te-ser bünyâdını her gâh
 Yeniden yapıldılar istek ile bil-ittifak elhak

*Mahalle halkına Mevlâ edüb tevfkini
hümerâ*

*Oku târihin inşâ etdi Safvet elf-ü eb-
cedle*

*Bu sebîlin müntabın yapdı ahâlî hasbe-
tullah*

Anlamı:

*Bu okulu merhum Firuz Ağa yaptırmıştı
Tophane yangınında kül olmuştu, eyvah*

*Görüp müminler hiç uzatmayıp, arsa
olarak kalmassın diye*

*Baştan başa canlandırılmasını isterlerdi
her zaman*

*İsteyerek birlikte yeniden yaptılar doğ-
rusu*

*Mahalle halkına Allah'ın yardımı yoldaş
oldu*

*Oku, Saffet tarihini yaptı elf (75) ve eb-
cedle*

*Bu okulun sebîlini halk, Allah rızası için
yaptı*

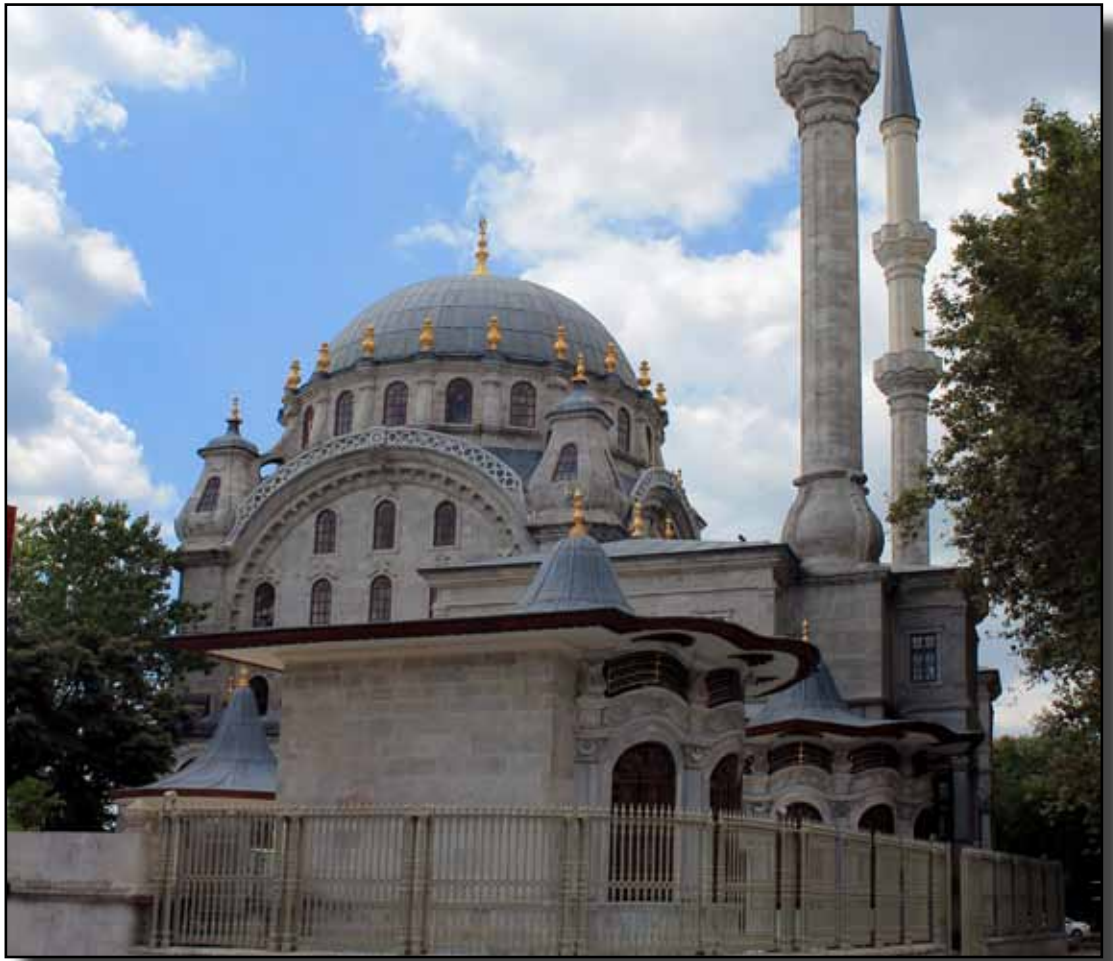
*(75) Elf: 1000 Bin sayısının ismi. Bin
adet şey vermek ve ünsiyet eylemek.*

Kapısı yanında ve bir parmaklık içe-
risinde tanınmış bilim adamlarından
Yağlıkcı Hoca isminde bir kişi gömülü-
dür. Firuz Ağa hamamı civârında Mah-
mud Emin Ağa ilkokulu vardır. Kapı-
sı üzerinde celî hat ile bir "Lâ-ilâhe illa-
lah Muhammed-ün Resûl-ullah" yazılı-
dır. Okulun bahçesi küçük bir mezarlık-
tır. Okulu yaptıran kişinin mezar taşında
aşağıdaki metin yazılıdır. [Hayır sahibi
merhum ve bağışlanmış Seyid Hacı Meh-
med Emin Ağa 1778]

Tophane Câmii civârında ve
Cihangir'e çıkan Tulumba Yokuşu ba-
şında bulunan küçük bir çeşme üzerin-
de yazılı olan metin aşağıdadır : [Hayır
ve hasenat sahibi Âyazâde Hacı Fatma
Hanım Allah rızası için fatiha. Bu çeş-
meyi canlandırmış ve suyunu akıtmıştır
1872]. Bu çeşme günümüzde kullanıla-
mıyacak şekilde harap durumdadır.

Nusretiye Câmii

Bu câminin asıl yapımcısı mekânı
cennet olsun Sultan Üçüncü Selim Han
hazretleridir. Fakat 24 Şubat 1823 cu-
martesi günü saat üçte Tophane yakın-
larında oluşan yangın, çevresine yayıla-
rak ertesi gün saat yedi buçuğa kadar
devam etmiş ve bu süre içerisinde Dol-
mabahçe yakınına doğru ilerlemiş ve 48
adet câmi ile Arabacılar Kışlası ile Top-
hane Kışlaları'nın ikisi ve pek çok ev ile
dükkan yandığı sırada bu câmi ile Top-
cu Kışlası'nda olan mescid de yanmıştır.
Bu câmi, mekânı cennet olsun Adil Sul-
tan Mahmud Han hazretleri tarafından,
eskisinden daha güzel, günümüzde
mevcut olan şekli ile yaptırılmıştır. Kapı-

Nusretiye Camii.

ısı üzerinde yazılı olan tarih aşağıdadır:

Topdan Tophâne'ye âbâd kıldı pâdişah

Mısrayla eylemişdim vâsf-ı âsar-ı bihin

Câmi-i kalmışdı ancak ânide tek mil edüb

Secde-i şikâr etri Mevlâ'ya cünid-i

müslimîn

Görmedik mislini berb-ül kâbe bu nev

câmi'in

İşte dünya işte âsar-ü selâtin-i güzîn

Varsa çerhin beyt-ü ma'muru bu da

şânıdır

Ba'dezin eflâka fahr etse nola rû-yu zemîn

Eyledi mihrâbına çok garîban-ı âsuman

Oldu mânend-i şefik ol mutlag nûr-i

mübîn

Minberi oldu arş-ü rahmâna me'âli

nerdibân

Gelse şâyandır hitâbet etmeye rûh-i

elâmin

Oldu her bir necîm-i zergârı birer mühr-ü

Felek

Ziynet gersisidir reşk-ü sipher-ü çâr-men

İki ser-ü bağ-ü din oldu minârın bülend

Sernegûn reşkidir tûbâ-yı firdevs berîn

Câmi-i Nusret ola nâmı bu vâlâ ma'bedin

Eyleye bânisini mensûr Rab-ül âlemîn

Haşre dek dergâhını zâniyle Mevlâ eyle-

sün

Kible-i ikmâl-i âlem müktedâ-yı ehl-i dîn

Vaktini hayr-ü gazâyâ sarfdan devr olma-

dı

Kışlada bu ma'bedinden fark eder ehl-i

yakîn

İzzet ol beyt-ü hüdânın söyledim târihini

Câmi-i Mahmûd Hân oldu mutâf-ı

mü'minîn

1241

Anlamı:

Top'dan Tophâne'ye bayındır etti padişah

Mısra ile eserin özelliğini iyice anlatmışım

Câmi hemen tamamlanıp kalmıştı

Secde ederek şükür etti Allah'a müslüman

askerler

Görmedik örneğini Kâbe'den başka bu

yeni câminin

İşte dünya, işte seçkin, büyük eser

Varsa feleğin sağlam evi bu da şansıdır

Bundan sonra semalara kadar övünse ne

olur yeryüzü

Gökteki meleklerin çoğu mihrabına geldi

O doğacak imanın nûru merhamet eder

oldu

Minberi Allah'ın katına merdiven oldu

Alimlerin ruhu hitâbet vermeye gelse uy-

gundur

Her bir değerli yıldızı birer Felek'in mühü-

rüdür

Süslü makamıdır kıskanılan dördüncü ta-

lihi

İki başlı Cennet oldu büyük minaresi

Kıskanılan, ters dönmüş yüce cennet ağa-

cıdır

Bu yüce mabedin adı Nusret Câmii olsun

Alemlerin Rabbi yaptıranı memnûn etsin

Allah mahşere kadar kendi dergâhını

yapsın

Dindarların önderi, alemin olgun kıblesi

Vaktini hayırlı savaşlarda sarf etmekten

dönmedi

Kışlada bu mabedinden ayırır bilenler

Nusretiye camiinin sebili.

İzzet o Allahın beyti ile söyledim tarihini
Mahmud Han'ın câmisi müminlerin tavaf
yeri oldu
1826

Kapısının sağ tarafı duvarında:
Bir hadis-i şerif olduğu gibi, sol taraf
duvarında:

Gene bir hadis-i şerif yazılıdır.
Câminin muvakkıthanesi üzerinde
yazılı olan güzel beyitler aşağıdadır:
Bu rest-ü gâh cihâna necm-i baht-ü
hüsrevân
Ferverliden görmedi Mahmud Hân'ın şev-
ketin
İstemem şehnâme-i güzîn dekâmim-i
efsâne
Kim açar anka yanında mâ-kıyânın soh-
betin
Gayretinden din uğruna eder cânın fedâ
Din uğruna gören ol şehriyârın gayretin
İrtifâ-i münzilet kesb etdi sâdık kullarını
Sâye veş yerlerde kaldı bilmeyenler
nîmetin
Bir ocağı kaldırub yüzbinin ocağı kıldı
şen
Dost-ü düşmandan halâs etdi Mehmed
Emîn
Yoluna etmez mi dünya topdan işâr-ı can
Mâşeri gördükce topcu kullarına rağbeti
Şânına lâayık mıdır Tophâne yaptırdı di-
mek
Eyledi ihyâ o hâkan âl-i îmân devletin
Vermeden üç mâhı mensur oldu avn-ü
hakla
Câmi-i Tophâne'nin koymuşdu nâm-ü
nusretin
Bilmeyen varisa sâhib-ü vakti eylesün
ba'd-ü zeyn
Bu muvakkıthâne imâ etdi şân-ü şöhr-
etin

Lütfunun bendesi bütün dünyâya nasf-ü
fazîlesi
Ceyb-ü ihsânından almaz mı muvakkıt
kısmetin
Kefçe-i mikâti tevbih etmeye başın sallâr
Pâdişâhın zaman bilsün âyâr-ı satvetin
Asılurdu bu muvakkıtghâ mikâti Felek
Görse mâh-ı revzede Tobhâne'nin
cem'iyetin
Yol verirse hak geçer hurşid bir sûr-i ah-
den
Ânı remz eyler yazarlar irtifâ'n hikmetin
Etse çevkimi mühr-ü rey-i kafdân kafa ge-
zer
Bir şehinşâhân ki Mevlâ bist edince kud-
retin
Hey'eti tahrik ede mez bâd-ü muhâlif ba'd
ezin
Rabh meskûn çekmez artık rûzigârın mih-

netin
Bilmeyen sâim sanır günler kısaldı rûzede
Halka iftârın Felek çekdirmez oldu has-
retin
Tövbe etdi dâr-ü nâ-hemvârına gördün
dahî
Korkudan terk eyleye her kes muhalif
âdetin
Başına dönsen dönerse böyle hurşid-i ef-
serin
Aklı var ise Felek bilsün o şâhın kıymetin
Lâyikiyle pâdişâha şartınca zıllı Allah'dır
Gün-be-gün mürdâd ede Allah zıllı
re'fetin
İki târin-i mücevher arz eder her gün Fe-
lek
Bilse İzzet-ü sâkî ol mühr-ü cihânın him-
metin
Dâver-i devrân yaptırdı muvakkıthâne
Mülkü ihyâ etmenin ol şâh buldu satvetin
El Yesarizade Mustafa İzzet gafurlema
1241

Anlamı:

Bu zamanda padişahların kader yıldızı ol-
maya layıktır
Ferverdin (76) görmedi Mehmed Han'ın
kudretini
İstemem, beğenilen şehname efsanesini
dinlemem
Kim açar anka kuşunun yanında tavuk
sohbetini
Gayretinden din uğruna cananı feda eder
Din uğruna o hükümdarın gayretini gö-
ren
Sadık kulların yüksek rütbesini kazandı
Gölge gibi yerlerde kaldı nimetini bilme-
yenler
Bir ocağı kaldırıp, yüz bin ocağı şenlen-
dirdi
Dost ve düşmandan kurtuldu Mehmed

Nusretiye camiinin muvakkıthanesi.

Emin
Yoluna toptan can bahş etmez mi dünya
Topluluk gördükçe tupcu kullarına rağ-
beti
Şânına lâîk mıdır Tophâne'yi yaptırdı
demek
Devletin yüce îmanlı hükümdârı canlan-
dırdı
Üç ayını vermeden muzaffer oldu Allah'ın
yardımıyla
Allah'ın yardımıyla Tophâne Câmii koy-
muştu adını
Bilmeyen varsa vaktini bundan sonra
Bu muvakkıthane şan ve şöhretini gös-
terdi
Lütfunun tutsağı bütün dünyaya yaridan
fazlası
İhsan kesesinden akmaz mı muvakkit
(77) kısmetin
Zaman ibresi azarlamaya baş salları
Padişah kudretinin ayarıyla zamanı bil-
sin
Bu zamanı belirleyen yere Felek'in zama-
nı asılırdı
Penceresinden ayı görse Tophane'nin
topluluğu
Yol verirse hak geçer güneş bir şenlikle
dostlardan
Onu işaret eder hikmetinin yüksekliğini
yazanlar
Etse çok mu görüşünün mühürü, baştan
başta gezer
Bir şahlar şâhı ki Allah kudretini açınca
İplik hareket edemez ters rüzgarında
bundan sonra
İşkân edilmiş ev çekmez artık rüzgarın
eziyetini
Bilmeyen oruçlular oruçta günler kıl-
dı sanır
Felek, halka iftarın hasretini çekirtmez
oldu
Tövbe etti uygun olmayan yerlerine Fe-
lek bile
Korkudan terk etsin herkes yanlış âdetleri
Başına dönsen, dönerse böyle tacının gü-
neşi
Akli varsa Felek bilsin o padişahın kıyme-
tini
Layıkıyla, padişah yeminiyle Allah'ın göl-
gesidir
Günden güne arttırsın Allah ömrünü
merhamet sahibinin
Noktalı harflerle iki tarih sunar her gün
Felek
Bilse yüceliği gibi o himmeti cihana ya-
yılan
Devrin hükümdarı yaptırdı muvakkıtha-
neyi
O padişahın kudreti memleketi canlandı-
rarak buldu saati
Yesârîzâde Mustafa İzzet 1826
(76) Ferverdin: Zerdüştlerin melâikesi.
(77) Muvakkit: Vakitleri, namaz vakit-

lerini tayin ve tespit eden kimse.

Câminin sebili üzerinde yazılı olan
zarif beyitler aşağıdadır:
KıKıldı hıyâz minnet şâh-ı cihân icrâ sebil
Yapdı riyâz-ı nusrete bir gül gibi rıza sebil
Âb-ı revânı bendinin resm-i lâîfî kendi-
nin
Şîrin âlem kendinin olmaz mı yâ â'lâ sebil
Yokdur cihanda sû-be-sû boşu boşuna
bir katre su
Ol hasr-ü hayrat cûya çeşme yaptı yâ se-
bil
Ey kâse-i hurşîd boş gezme bu âbı eyle
nûş
Tophâne'de meyletdi hoş mânende-i
deryâ sebil
Oldu o şâhın bendeleri sîrâb lûtfu ser-be-
ser
Bir katre içmem yâ-paker İskender-ü dâra
sebil
Yok haddi nevâl-i cûdine gâyet kemâl-i
cûdine
Yetmez mi zülâl-i cûdine kör olsa bu dün-
ya sebil
Cûdün gören ins-ü melek deryâ kıyas et-
mek gark
Emvâc-ı lûtfundan Felek kendin sanur
gûyâ sebil
Şek eylemem kim şâh-ı cem etmezdi
meyl-i def-i gâm
Yapılmış olsaydı o dem böyle neşât efzâ
sebil
Aynen bir sefveti bilgâm mercî-i lezzeti
Âb-ı hayâta sirkati etmez mi yâ dâî-i sebil
Teşbi'ye olundu yeksere zerr taslar talib-
lere
Vermekte nesne-i Kevser'e tefsir eyle
ma'nî-i sebil
Şîrin-i zebândır lülesi azâb-ül beyândır
lülesi
Güyâ lisândır lülesi atşâna der kim mâ-i
sebil
Câmi ki bir firdevs ola ümmet gelüb saf
saf dola
Bulsa civârında nola simden mecrâ sebil
Bakma zülâlin lafına benzer mi âb-ü
sâfına
Gâyet budur evsâfına aslı sebil-i âlâ sebil
Mâdem aksa âlemde mâ buldukca bu
gelsün nemâ
Âb-ı busitânı dâimâ şâha ede Mevlâ sebil
Ma'bedle İzzet ol zaman târihin etmiş-
dim beyân
Yapdı civâr-ı câmi-i Mahmûd Hân âlâ se-
bil
1242
Anlamı:
Cihan şâhı havuz yaparak sebil akıtip
minnetini sundu
Allah'ın yardımı ile bahçelere bir gül gibi
hoş sebil
Bendinin akan suyu, kendinin güzel res-

midir
Kendinin âlemde şirinliği olmaz mı, yüce
sebil
Yoktur cihanda her tarafta boşuna akan
bir damla su
O hayır için, suya çeşme yaptı, ya sebil
Ey güneşin kâsesi boş gezme, bu suyla
zevki tat
Tophâne'de oldu deniz gibi yaptı hoş sebil
O padişahın kulları baştan başa lutfuyla
suya doydu
İskender'in sebilinin temiz olmayan su-
yundan bir damla içmem
Su gibi bağışlamanın sınırı yok, çok yük-
sek cömertliğine
Yetmez mi temiz cömertliğine kör olsa bu
dünya, sebil
Suya boğduğu cömertliğini gören insan
ve melekler denizle kıyaslar mı
Lütfunun dalgalarından Felek sanki ken-
dini sanır sebil
Şüphe etmem ki Cem Şah kederini sav-
mazdı
O zaman yapılmış olsaydı böyle neşe sa-
çan sebil
Aynı temizliğiyle gamlılara lezzetli kay-
nağı
Hayat veren sudan kendi almaz mı duası-
nı sebil
Cesaret verdi yalnız başına altın taslar is-
teyenlere
Vermekte Kevser'i, anlat suyunu sebil
Lülesi cana yakın dildir, azabı görendir lü-
lesi
Sanki susamışlara anlatır lülesi, der ki su-
yunu sebil
Câmisi ki bir Cennet olsun, ümmet gelip
saf saf dolsun
Ne olur bulsa çevresinde kaynağı altın-
dan sebil
Bakma, soğuk suyun sözüne benzer mi
temiz suyuna
Bu sebilin esas özelliği çoktur, güzel sebil
Madem ki âlemde suyu, aksın buldukça
bu artarak gelsin
Suyunu, bostanını Allah daima padişaha
etsin sebil
Mabetle, İzzet o zaman tarihini tahmin
etmiştim, söyledim
Mahmud Han yaptı câminin civarına gü-
zel sebil
1827

Gelecek Sayıda:
Tophane Camii ve Tophane-i Amire

Eski İstanbul Abideleri ve Binaları

Şehrin Kuruluşundan Osmanlı Fethine Kadar

Yazan: Prof. Dr. Celal Esat Arseven
Günümüz Türkçesine Çeviren: H.Veyssel Güteryüz

(Geçen Sayıdan Devam)

Gotlar Sütunu

Tapkapı Sarayı içinde Sarayburnu'na bakan kapının önünde granitten tek parça bir sütun görülür. Bu sütunun başlığı Korentiyen (Korintien) tarzındadır. Yüksekliği 15 metredir. Sütunun tabanı üstünde Boğaziçi tarafına gelen yüzde Lâtinçe olarak aşağıdaki yazılar okunur.

Fortunae reduci ob devictos Gothos.

İmparator ikinci Klod (Claude) (Mark Orel "Marcus Aurelius") zamanında Gotlar üzerine kazanılan savaflara bir anı olmak üzere dikilmiştir.

Yazar Nisefor Gregoras'ın (Nikephoros Gregoras) söylediğine göre İstanbul'un en eski abidesi olan bu sütunun üstünde İstanbul'u kuran Vizas'ın (Byzas) heykeli varmış.

Jüstin yen (İustinianos) Heykeli

Céremones «Merasim» kitabında «Achellis» denilen ve Banduri ile Boevndelmonte'nin (Buondenrmonte) plânında hipodromun kuzeydoğusunda gösterilen bu heykel, Kristof Boevndelemonte (Christoforo Buonndenrmonte) Osmanlı'nın İstanbul'u fet-

hinden otuz yıl önce İstanbul'a geldiği zaman varmış.

Zonaras'ın aktardığına göre bu heykel eskiden Büyük Teodos'un (Theodosios) gümüşlü heykelinin bulunduğu yerde dikiliymiş. Çoğu yazarlar bu sütundan söz ederler ve Jüstinyen'in (Iustinianos) at üstünde oldüğünü gösteren bu heykelinin batıya doğru yani Divan Yolu'na yönelik bulunduğunu söylerler. Perokopiyos (Prokopios) ise doğuya yönelik olduğunu söylüyor.

1340 yılında yapıp, günümüzde Topkapı Sarayı kütüphanesinde bulunan, bu heykelin bir resmiyle yazarların anlatımları uyuşmaktadır. İmparator bir at üstünde olup başında çok büyük ve geniş bir tuğ ve bir elinde de üstünde haç bulunan bir küreyi taşımaktadır.

Mösyö Görliit (Grlitt) kitabında «Perokopus (Prokopios) »'un bu heykele dair aşağıdaki açıklamasını aktarıyor:

«Ogüsteon (Augsteon) Meydanı'nın ortasında yedi kat mermer basamak yapıldı. Bu basamaklara oturulabiliyordu. Bu tabanın üstüne büyük taşlardan bir sütun örüldü ve bunun üstünde metal levhalar dökülerek silindir şeklinde geçirildi. Bu levhalarda birçok kabartma resim vardı. Bu sütunun üstünde Jüstinyen'in (Iustinianos) atlı heykeli vardı. İmparator, Aşil'in (Achilleus) elbisesiyleydi.»

«1350 yılında bu sütunun onarıldığını gören «Nikeforus Gragores (Nikephoros Gregoras)» diyor ki. Bu metal levhalar Lâtinler tarafından çıkarılmıştı. Taşların üzerinde çengel yerleri görülüyordu.

Sütunu düz bir harç tabakasıyla sıvadılar ve delikleri kapattılar.»

«Ciliyus (Glius) on altıncı yüzyılın başında «Otuz yıl önce bu sütunu temeline kadar yıktıklarını ve kala kısmının da kendisinin zamanında yıkıldığını söylüyor.»

1450'de hayatta olan olan Kodinus (Codinus) bu sütun hakkında bir hikâye anlatıyor. Diyor ki: «Bu sütunu yaptıran İgnatios'u (İgnatios) ihtilalciler karşılık olarak bu sütunun üstünde bırakmışlar ve iskeleleri kaldırmışlardı. Burada ölüme mahkûm olan İgnatios (İgnatios) ince bir sicim aracılığıyla gizlice yukarıya bir kalınca ip çekerek onunla aşağıya inmiş fakat ip yetilmediği için üstündeki çamaşırları, kuşağını ve diğerlerini bağlayarak hayatını kurtarabilmiş.» Bu hikâyede gösterilen ip ve çamaşırların uzunluğundan hesap ederek bu sütunun 43 metre kadar olduğunu Mösyö Görliit (Grlitt) eserinde söylediği gibi Boendelmonte (Buondenrmonte) de bunun 41 metre yüksekliğinde olduğunu söylüyor.

1550 yılında İstanbul'a gelen Piyer Cilli'nin (Pierre Gilles) anlattığına göre o devirde tabanının yüksekliği 31 metre kadar olup üzerinde heykel yokmuş ve heykelden sadece bazı kısımlarını görmüş. (Sayfa 224) Anlattığına göre heykelin bacağı kendi boyundan büyükmüş. Heykelin ise doğal boyuttan dört kat büyük olduğunu sanıyor.

Piyer Cil'den (Pierre Gilles) yüz yıl sonra, yani 1650 yılında İstanbul'a gelen Spon bu heykelin altındaki kabartma

resimlerin kopyasını çıkartmak istemişse de Türkleri kızdırmamak için çıkartmadığını söylediğine göre bunun o zaman var olduğu anlaşıyor.

Bugün mevcut olmayan sütunlar içinde en tanınmışlarından birisi de Tauri denilen Bayezit Meydanı'ndaki birinci Teodos'un (Theodosios) heykeli ile Silivrikapı civarında Akağa Hristokorus (Khristophoros) tarafından dikilen diğer Teodos (Theodosios) heykelleridir.

Ogüsteon'da (Augusteon) bulunan «Evdoksiya (Eudokia)» sütununa gelince, bunun yerini bugün belirlemek çok zordur.

İmparator Arkadyus'un (Arkadius) (390) eşi Evdoksiya (Eudokia) çeşitli entrikalarla hükümeti eline almıştı. O zamanlardaki Bizans geleneğince kadınların uymaları gereken bazı kurallara uymayarak eğlenceye düşkünlüğüyle kilisenin dikkatini çekmişti. Sen Jan Krysostom (Saint Jean Chrysostomus) o zaman Bizans patriği idi. Hemen Hristiyan azizlerinden sayılan bu rahip bir generalin oğlu olup Antakya'da 344 yılında doğmuştu. Halk arasında çok fazla etkisi olduğundan imparatoru bir kaç büyük ayaklanmadan kurtarmıştı.

Fakat Evdoksiya'nın (Eudokia) entrikalarından kurtulamayarak sürgün edilmiştir. Atmış yaşını geçtiği halde sürgün yerine yaya gitmeye mahkum edilmişti. Bu uzaklığa dayanamıyarak ölmüştür. İşte bu kadar büyük etkisi olan İmparatoriçe Evcdoksiya'nın (Eudokia) adına, hükümet ve halk Ayasofya Meydanı'nda, senatonun yanında, somaki bir sütun üstüne Evdoksiya'nın (Eudokia) gümüş heykelini dikmişti. Kuşkusuz ki Sen Jan Krysostom'un (Saint Jean Chrysostokus) halka vaaz verirken «Allaha ibadet edecek yerde şu heykele tapıyorsunuz.» şeklinde öğütleriyle heykelin yıkılmasını istemesi Evdoksiya'yı (Eudokia) kıskırdan nedenlerden birini oluşturmuştu.

Bu heykelin o zaman nerede bulunduğunu belirleyebilmek zordur. Fakat yazarların söylediklerine göre Manyora (Magaura) Sarayı önünde bulunuyordu. Heykelin temeli günümüzden atmış beş yıl öncesine kadar (Kitabın yazıldığı 1910 yılından atmış yıl önce) Adliye Nezâreti'nin temelleri açılırken üç metre derinlikte bulunmuş ve saray içindeki Sent İren (Sainte İrene) yanına götürülmüştü. Gerçekte, günümüzde orada bir temel ile bir başlık bulunmaktadır ki bunların üzerinde de Evdoksiya'nın (Eudokia) ismi okunmaktadır.

**Gelecek Sayıda:
Su Kemerleri ve Sarnıçlar**

Jüstinyen Heykeli